

Voorwoord

Het schrijven van deze masterscriptie gebeurde vormt een mooie afsluiting van mijn vierjarige opleiding interieurarchitectuur. Met veel enthousiasme ben ik er in gevlogen. Momenten van gedrevenheid werden afgewisseld met momenten van twijfel, boosheid en onwetendheid. Ze creëerden drempels waar ik over moest klauteren. In dit woord vooraf bedank ik de mensen en organisaties die mij geholpen hebben deze obstakels te nemen.

In eerste instantie richt ik mij tot mijn promotor, Prof. Dr. Kris Pint, die steeds met veel interesse en aandacht mijn teksten overliep en mijn liefde voor de filosofie van het wonen aanwakkerde. Dr. Remco Roes, bedank ik om mee het seminarie passage/montage te geven. Dit seminarie gaf me een andere kijk op onderzoek en het verwerken van informatie die ik sterk waardeer.

Ook ontwerpbegeleiders Prof. Dr. Vittorio Simoni om mijn project mee op te starten en Dr. Philippe Swartenbroux om het ontwerpproces tot een goed einde te begeleiden wil ik via deze weg bedanken. Jullie kritische en waardevolle feedback kwam mijn project ten goede.

De dienst Patrimonium van Diest, met in het bijzonder Mevr. Lotte Camps, dank ik voor de interesse in mijn project en het openstellen van de citadel voor mijn vele bezoeken. Ook aan Dr. Gert Broos van de organisatie Arktos een dankjewel voor het verschaffen van informatie en het enthousiasme om mij meermaals te verwelkomen op de citadel.

Ook het thuisfront verdient hier de nodige aandacht. Bedankt moeke, om mijn teksten zorgvuldig na te lezen en jouw kennis te verlenen om mijn scriptie op een juiste manier te verwerken. Bedankt aan Bie, Kaat en papa om de nodige humor te voorzien wanneer ik het even niet zag zitten.

Tenslotte een speciale dankjewel aan Niels, op wie ik elke dag kon rekenen om samen aan onze scripties te werken en die mij telkens opving wanneer het even minder ging.

Lieve mensen,
Bedankt voor alles!

Babs Jambé

Babs Jambé

Promotor: Prof. Dr. Kris Pint

Begeleiders: Prof. Dr. Vittorio simoni & Dr. Philippe Swartenbroux

*masterproef interieur
2018-2019*

*Universiteit Hasselt
Faculteit Architectuur en Kunst*

Abstract

Geborgenheid. Een abstract begrip dat wij allen hanteren, maar erg moeilijk kunnen omschrijven of vatten. Een ding weten we alvast zeker: iedereen heeft geborgenheid nodig om zich ergens thuis te voelen. In de hedendaagse architecturale context vinden we nog maar weinig plekken die geborgenheid bieden. Grote open ruimtes met grote glazen wanden beperken de mogelijkheden om plaats te maken voor eigenheid, sfeer, verstopplaatsen,...

Mijn herbestemmingsproject voor de citadel van Diest als jongerenverblijf startte ik daarom met de vraag hoe we deze geborgenheid opnieuw kunnen integreren in onze hedendaagse wooncultuur. Ik onderzocht de begrippen geborgenheid en shelter vanuit een filosofisch en artistiek standpunt. Daarbij was het belangrijk deze begrippen niet alleen op globaal vlak te bekijken, maar in te zoomen op de situatie van de citadel. Deze thesis is een zoektocht naar geborgenheid op plaatsen waar het onmogelijk lijkt. De afwezigheid van menselijke warmte en sfeer maakt van de citadel op het eerste gezicht een onmogelijk doel om te transformeren tot een plek waar jongeren zich thuis kunnen voelen.

In het kader van mijn onderzoek zette ik een stapje in de leefwereld van de jongeren uit Diest, meer specifiek jongeren uit de jongerenwerking van Arktos. Zo kwam ik te weten wat hen bezighoudt, waar hun noden liggen,...

De resultaten van mijn onderzoek zette ik om in een ontwerp voor blok VI van de citadel. De laagdrempelige jongerenwerking van Arktos gaat hand in hand met een ontmoetingscentrum en een kleinschalige jeugdherberg.

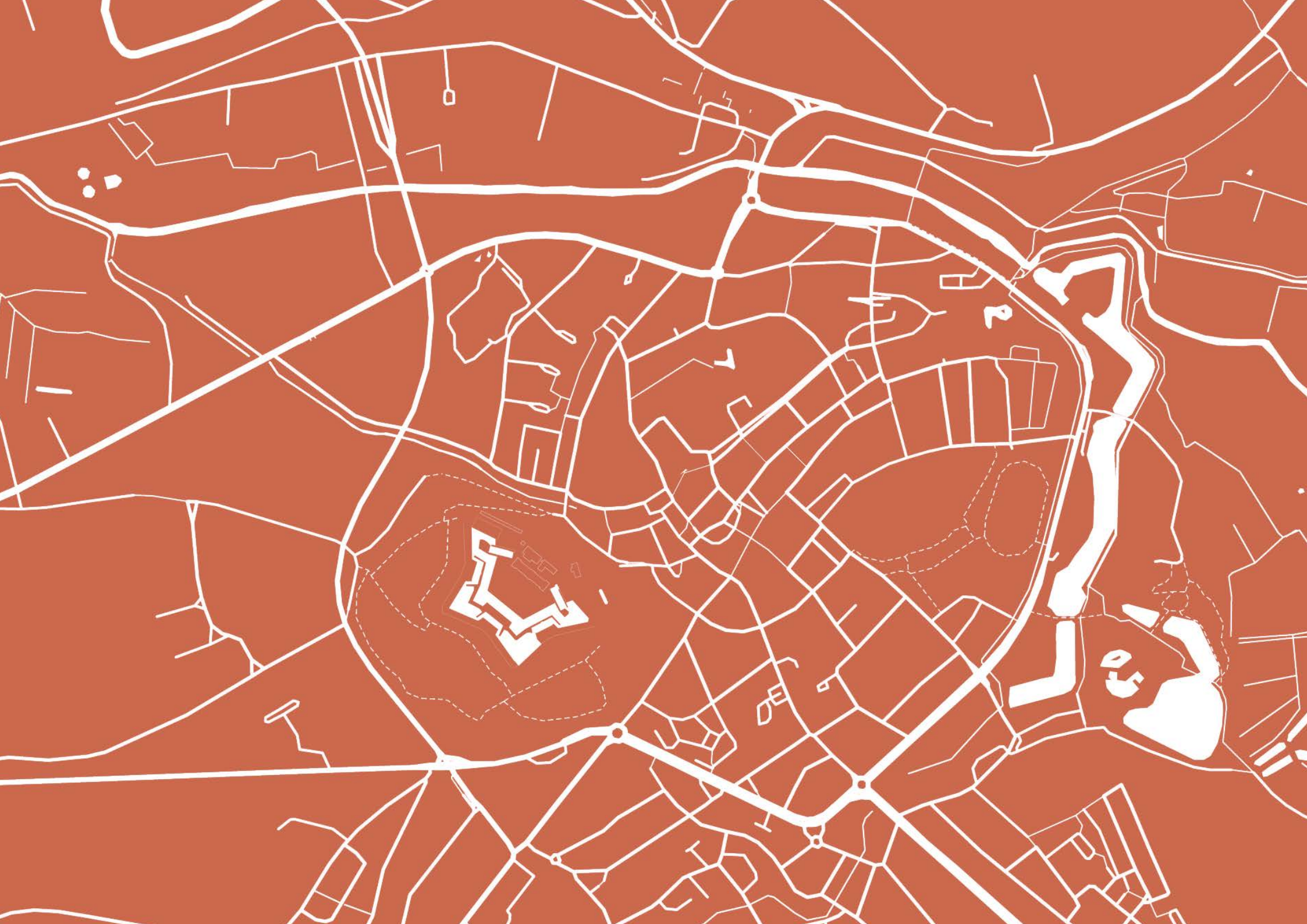
“ When the shelter is sure, the storm is good.”

(Bosco, geciteerd in Bachelard 1994: 39)

Inhoudsopgave

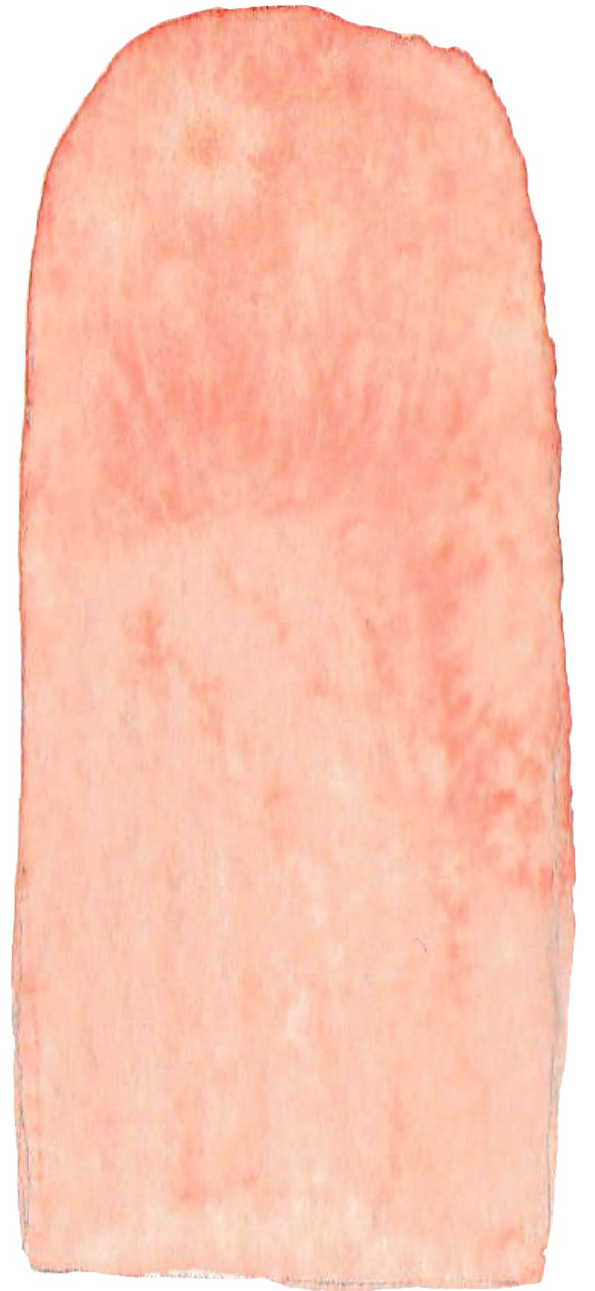
01 Inleiding	3		
1.1 Hedendaagse context	4	Ontwikkelingsidentiteit	84
1.2 Historische context	5	Plek in de ruimte	85
1.3 Onderzoeksvraag	8	2.2.2 Kwetsbare groep	89
1.4 Methodologie	9	Jongerenwerking Arktos	89
		Namiddag WaDiest	92
		Thuisgevoel	98
02 Onderzoek	11		
2.1 Shelter en geborgenheid	12	2.2.3 Postkaartenactie	104
2.1.1 La poétique de l'espace	13		
Het huis	14	03 Ontwerp	111
Kelder en zolder	17	3.1 Citadel van Diest	112
Huis en universum	21	Locatie	112
Lades, Kisten en kasten	25	Bouw en erfgoed	114
Nesten	28	Opbouw citadel	116
Omhulsels	32	3.2 Herbestemming citadel	117
Hoeken	38	Masterplan	117
Intieme immensiteit	42	Blok VI	118
2.1.2 Vormelijke zoektocht	46	3.3 Ontwerp geborgenheid	119
Fotografie	47		
Manipulaties	57	04 Referentielijsten	136
Maquetteonderzoek	66		
2.2 Jongeren	81	05 Bijlagen	143
2.2.1 Jongerencultuur	82		
Definitie	83		

01 Inleiding

1.1 Hedendaagse context

De zoektocht naar een interessante site voor mijn masterproject verliep vrij vlot. Kort bij huis bevindt zich de citadel van Diest.

De citadel is een militair verdedigingsfort uit de eerste helft van de 19e eeuw. De site was door mij, en vele anderen, vooral gekend als de gratis parking van Diest. Dagelijks rijden bezoekers van Diest de citadel op, om hun auto er achter te laten en daarna via een smalle trap af te dalen naar de stad.

Het centrum van Diest met zijn begijnhof en zijn verleden als Oranjestad, trekt veel bezoekers aan. Door de jarenlange leegstand geldt dit niet zo voor de Citadel, nochtans een kenmerkend monument voor de stad.

De citadel is eigendom van de stad Diest, die verschillende problemen ervaart bij het onderhoud en het zoeken naar een nieuwe invulling voor de gebouwen. Voor een eventuele herbestemming is er weinig budget en het onderhoud van de gebouwen en bijbehorende grachten brengt ook veel moeilijkheden mee.

De site van de citadel beslaat 15% van de stad Diest en is gelegen op een heuvel die uitkijkt over de stad. Het is dus een zeer belangrijke oppervlakte voor Diest, die naar mijn mening niet van de stad mag gescheiden worden.

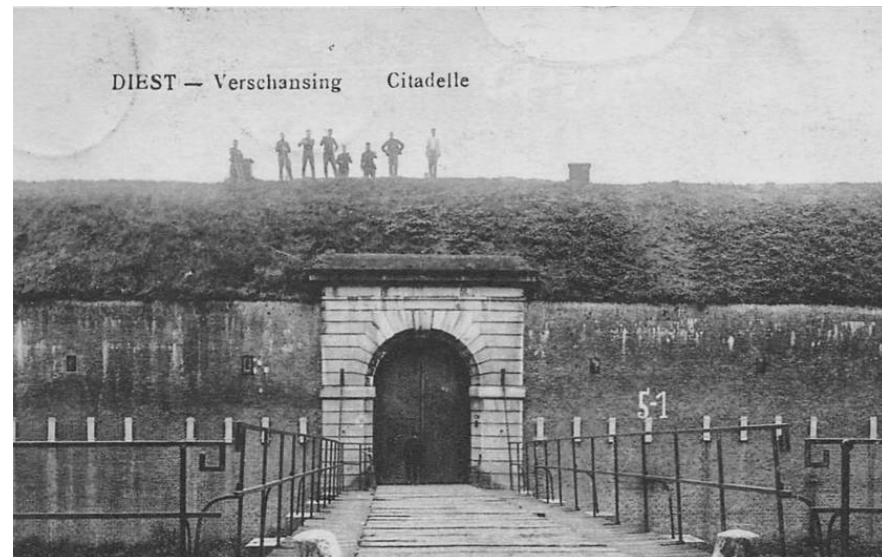
Op een luchtfoto is te zien dat de citadel een vijfhoekige vorm heeft. Een groot paradeplein wordt aan drie zijden omringt door de bastions. Het stads bastion, dat zich aan de andere kant bevond, is helaas verdwenen. Momenteel staan er gebouwen die van een latere periode dateren. Rondom de bastions bevindt zich de droge gracht met bijhorende verdedigingsmuren.

1.2. Historische context

De citadel werd tussen 1837 en 1865 gebouwd. Oorspronkelijk was de functie van de citadel de net onafhankelijke Belgische staat te beschermen tegen een inval van de Nederlanders. Toen deze dreiging in 1840 verdween, ging men desondanks door met de bouw. De citadel fungeerde tot het einde van de 19e eeuw als verdedigingswerk tegen een mogelijke inval vanuit Frankrijk en Pruisen.

Ondertussen evolueerde de militaire technologie van artillerie en vonden er nieuwe ontwikkelingen plaats die het gebruik van kanonnen overbodig maakte. Hierdoor verloor de citadel zijn functionele waarde en diende hij louter als versterkt fort. Van 1906 tot 2011 fungeerde de citadel als thuisbasis voor het eerste bataljon van de parachutisten.

Tegenwoordig staan de hoofdgebouwen van de citadel leeg en zijn deze beschermd erfgoed vanwege hun historische waarde. In de gebouwen die ter vervanging van het stadsbastion kwamen, zijn momenteel de turnkring van Diest, de academie voor kunst en verschillende jeugdverenigingen gehuisvest.

“De Citadel roept gemengde gevoelens op. Enerzijds blijft het vertrek van het 1e bataljon para toch wel pijnlijk. We betreuren die beslissing nogsteeds. Maar anderzijds is de herbestemming van de site toch wel een enorme kans. De oude courtines bieden enorme mogelijkheden, maar ook het parkgebied zal eenmeerwaarde zijn voor de stad. Een dergelijke site restaureren zonder het een nieuwe functie te geven, is eigenlijk zinloos. We zien het als een uitdaging om enerzijds het historisch karakter van de citadel te behouden en anderzijds hier toch een moderne functie aan te kunnen geven.”

Burgemeester Diest Jan Laurys

1.3 Onderzoeksvraag

De citadel heeft zijn oorspronkelijke functie nooit kunnen uitvoeren, namelijk het verdedigen van de stad en het bieden van een veilig toevluchtsoord. Vandaag trekt de citadel vele jongeren aan die er na school met hun skateboard en vrienden komen *rondhangen*. Het is een van de weinige plaatsen in Diest waar de jongeren niet weggejaagd worden en geen GAS-boetes krijgen. Het is een plek waar ze zichzelf kunnen zijn. Wanneer de site herbestemd zal worden, zullen ze echter ook hier moeten vertrekken.

De vorm en de halfopen structuur van de citadel lenen zich tot de verbeelding van een shelter: Een schuilplaats waar jongeren, cultuurliefhebbers, bewoners van Diest... heen kunnen vluchten wanneer het stadsleven hun teveel wordt.

In mijn ontwerp beperk ik me tot het creëren van een plek waar jongeren zich thuis voelen en zichzelf volledig kunnen ontplooiën.

Wat hierbij de belangrijkste ontwerp-vraag vormt, is hoe we als ontwerpers een gevoel van geborgenheid kunnen creëren op plekken waar het onmogelijk lijkt, in dit geval in de architecturale context van een voormalig militair gebouw.

1.4 Methodologie

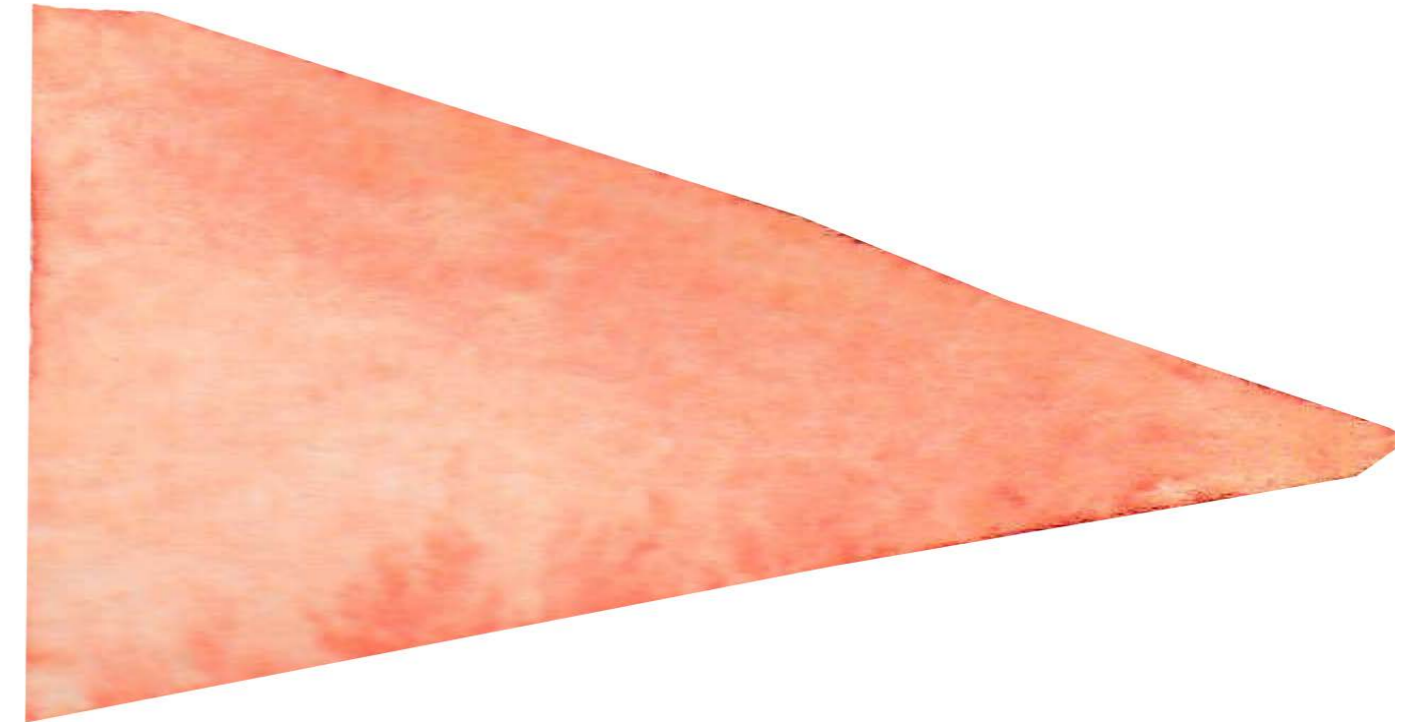
Voor mijn onderzoek heb ik verschillende onderzoeksmethodes gehanteerd. Een literatuurstudie moest mij helpen bij het onderzoeken van de begrippen geborgenheid en shelter. Het was geen gemakkelijke zoektocht aangezien geborgenheid voornamelijk een gevoel is en er weinig over beschreven staat. 19e eeuwse filosoof Gaston Bachelard hielp me een hand met zijn boek *La poétique de l'espace* waarin hij schrijft over huiselijkheid en het dromen over ruimtes. Ook voor het onderzoek naar de leefwereld van jongeren greep ik naar verschillende teksten en boeken over dit onderwerp.

Een tweede gebruikte onderzoeksmethode is het artistiek onderzoeksluik. Om de nog vage beschrijvingen van de literatuurstudie naar geborgenheid concreet en visueel te maken creëerde ik voor mezelf een aantal opdrachten die me zouden helpen de literatuur te vertalen naar beelden in de citadel. Het experimenteren met maquettes, het bezichtigen van typologieën en het maken van Photoshopbeelden behoort tot dit onderdeel.

Om mijn studie naar jongeren te vervolledigen en uit te breiden naar de jongeren van Diest verrichtte ik onderzoek door middel van enquêtes, interviews via de jongerenwerking Arktos.

02

Onderzoek

2.1 Shelter en geborgenheid

Om te begrijpen welke de elementen zijn die zorgen voor een gevoel van geborgenheid onderzoeken we dit begrip op verschillende vlakken. Wanneer we naar de betekenis van het woord geborgenheid nagaan vinden we volgende korte omschrijving in de Van Dale.

ge•bor•gen•heid (de; v)
l veiligheid

(Van Dale 2019)

Deze beknopte omschrijving bakent de betekenis streng af. Ze duidt slechts op één aspect van het complexe begrip. Wanneer we het woord ingeven in Ensie krijgen we volgend resultaat.

Geborgenheid is de benaming voor het gevoel van zich veilig en zeker voelen. Geborgenheid staat vaak in relatie met een bepaalde omgeving of een persoon/personen. Wanneer men zich in de betreffende omgeving of bij de betreffende personen veilig en op zijn of haar gemaakt voelt, is dit geborgenheid.
(Ensie, geborgenheid. maart 2016)

Deze omschrijving bevat al meerdere aspecten, maar is niet voldoende om dit begrip om te zetten in een interieur dat kan helpen om het gevoel van geborgenheid te ervaren. We vinden het woord geborgenheid ook alleen maar terug in het Nederlands en het Duits. Andere talen hebben geen letterlijke vertaling voor het begrip, wat mij sterk intrigeert. De andere talen maken meteen de sprong naar veiligheid, zekerheid... .

Wanneer we een visuele vertaling maken van het begrip geborgenheid is het idee van een shelter voor de hand liggend. Een veilige schuilplaats die zich in alle mogelijke vormen kan modificeren en waar de gevluchte persoon zich comfortabel zal voelen. Om te onderzoeken welke aspecten mogelijk kunnen helpen om deze shelter te creëren bekijken we in een filosofisch luik de gedachtes en dromen die de verschillende elementen van een woning oproepen. Zo kunnen we associaties maken binnen het project in citadel van Diest.

2.2.1 La poétique de l'espace

De start van mijn onderzoek begint vanuit een filosofisch luik. De onderwerpen huiselijkheid en geborgenheid vinden we terug in het boek *La poétique de l'espace* (1994), geschreven door Gaston Bachelard. Bachelards strategieën om de menselijke verbeeldingskracht te laten werken op ruimtes werkt aanstekelijk. Hij laat, naast zijn eigen dagdromen en poëtische beelden, ook ruimte om de beelden die de lezer zelf voelt opkomen, denkbeeldig te verkennen.

In zijn boek legt Bachelard een nieuwe laag over een interieur. Een laag die we op het eerste zicht niet zien, maar wel ervaren. Een laag die de ziel van een plek blootlegt en ervoor zorgt dat we ons de plek eigen kunnen maken.

Voor mijn onderzoeksproject is het van belang te weten te komen wat precies van een huis een thuis maakt. Het zal ons helpen om van een lege, beangstigende plek zoals de citadel van Diest een plaats te maken die voor mensen een toevluchtsoord kan zijn.

Bachelard analyseert in zijn boek verschillende aspecten van het begrip wonen. Hij start met het idee van het ouderlijke huis, waarin je geboren werd en altijd naar kon wederkeren en waarin je herinneringen verstoppt zitten. Daarna staat hij stil bij kleinere elementen in het huis, zoals kasten en dozen, waarin ruimtes verborgen zitten die elk anders aanvoelen. (Bachelard 1994)

Alle hoofdstukken hebben een vaste opbouw. Bachelard kiest een bepaald aspect van het wonen waarop hij eerst zijn eigen visie geeft. Veelal zijn dit zijn eigen herinneringen of ideeën die hij heeft over de besproken plekken. Dit wordt dan gevolgd door gedichten of literaire passages die het onderwerp verduidelijken en een extra dimensie geven.

Het belangrijkste idee dat ik meeneem van Bachelard is hoe onze verbeeldingskracht kan helpen om ruimtes anders en uitgebreider te lezen.

Wanneer we een ruimte beschrijven aan iemand zullen we meestal snel een beeld schetsen van geometrische elementen: hoe zijn de muren opgebouwd, welke materialen zijn er gebruikt... . Een ruimte is echter meer dan een optelsom van geometrische elementen. Een extra dimensie aan elementen wordt toegevoegd wanneer we over die ruimte dagdromen.

Door eigen herinneringen, beelden en dromen samen te voegen, kunnen we het gevoel dat we hadden op een bepaalde plek aan anderen meegeven en misschien zelfs laten ervaren.

Het onderstaand citaat van Rilke illustreert hoe een beeld deze extra dimensie kan vatten.

*“House, patch of meadow,
Oh evening light
Suddenly you acquire an almost
human face
You are very near us, embracing
and embraced.”*

(Rilke geciteerd in Bachelard 1994: 8)

Het huis

De mens vindt denkbeeldig onderdak in de kleinste elementen, van schaduwen die de illusie van bescherming bieden, tot het zitten tegen een immens dikke muur. De mens heeft niet veel nodig om zich beschermd te voelen, maar verlangt er wel naar. Het is een basisinstinct om ergens beschutting te zoeken wanneer er zich een dreiging vormt.

Ondanks de vele manieren om zelf fysiek onderdak te zoeken of te maken is het voornamelijk de eigen gedachtegang die de *shelter*, de beschutting, creëert. Wanneer we onszelf in een veilige omgeving denken te begeven, voelen we ons automatisch beschermd.

“We comfort ourselves by reliving memories of protection.”

(Bachelard 1994: 6)

Een van de belangrijkste plekken waar we ons beschermd voelen, is ons ouderlijke huis. Het huis is een van de grootste krachten voor de integratie van gedachten, dromen en herinneringen. Het bindende element tussen deze onderdelen is het dagdromen. In ons ouderlijke huis, waar we onze jeugd hebben doorgebracht, voelen we ons doorgaans geborgen. Het is dat gevoel dat ons toelaat te dagdromen en buiten onszelf te treden.

Wat is de factor die ons bescherming doet ervaren? Welke elementen bepalen of je je ergens op je gemak voelt?

Voor een goed voorbeeld van waar we allen de ultieme bescherming ervaren hebben neemt Bachelard ons mee terug naar het moment waarop we als pasgeborene werden ondergestopt in de wieg in het huis. Warm en beschermd. In deze periode van het mensenleven moet je je nergens druk om maken, je bent je nog niet bewust van de buitenwereld. Het enige wat je kent is de “well-tempered matter of material paradise” (Bachelard 1994: 7).

Later wordt het huis dan ook gezien als een grote wieg, waarin je altijd warm en beschermd was.

Ditzelfde huis bewaart ook al onze herinneringen. Herinneringen die op plekken verstopt zitten, maar ook herinneringen aan plekken. Deze plekken kunnen in je herinneringen heel anders lijken dan dat ze nu ogen.

Hoe herinner je de ruimtes waar je kon dagdromen en buiten jezelf kon treden? Waar kwam het licht vandaan in de ruimte, was de ruimte groot of eerder knus,...? Het huis waarin we geboren werden is geen schil van materialen, maar een omhulsel van herinneringen die we eraan hebben.

“Memories are motionless, and the more they are fixed in space, the sounder they are.”

(Bachelard 1994: 9)

Naast nostalgische herinneringen aan het ouderlijk huis beschrijft Bachelard ook plekken waar je alleen was, waar je hebt geleden onder eenzaamheid, maar misschien ook genoten hebt van het alleen zijn en ervan hebt geprofiteerd. (Bachelard 1994: 10). Dit zijn de plekken die zo moeten blijven omdat ze een kans bieden tot creativiteit. Het zijn ruimtes om te denken en te dromen.

De citadel van Diest bevat op het eerste zicht niets van wat hierboven beschreven staat. Het leegstaande gebouw voelt niet warm aan, er is geen intieme sfeer aanwezig, zoals in het ouderlijke huis. De herinneringen die er hangen, geven de bezoeker niet meteen een warm gevoel. Daarom zal het voor het welslagen van mijn project erg belangrijk zijn om het desolate karakter van de site te omarmen en door middel van kleine ingrepen ervoor te zorgen dat het een toevluchtsoord kan worden waar jonge Diestenaren zich thuis voelen.

Kelder en zolder

We bekijken woningen verticaal. Beginnend vanaf de grond, waaronder meestal nog een kelder schuil gaat, tot aan de nok van het dak. De kelder en zolder zijn de uiterste punten van het huis, het zijn de plekken die allebei op een andere manier geborgenheid bieden.

Als eerste element bespreken we het dak. Het dak biedt ons bescherming tegen weersomstandigheden, het is een van de duidelijkste vormen die beschutting uitdrukt. Wanneer we het dak kunnen betreden, opent er zich een nieuwe ruimte. Op het dak kunnen we helder nadenken en dagdromen zonder gestoord te worden. Net onder de schil van het dak, op de zolder, is het fijn om tijd te spenderen, om te genieten van de geometrische vorm van het dak en om herinneringen op te halen.

De kelder is het donkere deel van het huis. Wanneer we hier dromen, zijn we in harmonie met het gevoel van de diepte. We zijn ons bewust van de ondergrondse muren en het feit dat buiten de muren zich niets anders bevindt dan de diepe aarde.

Bachelard maakt daarna een interessante analyse van het verschil in angst voor de zolder en de kelder. Angst ontstaat vaak door het horen van geluiden. Op de zolder zijn geluiden vaak snel en licht, zoals het geluid van muizen die heen en weer trippelen. Wanneer we de zolder betreden, vluchten deze geluiden weg.

In tegenstelling hiermee zijn de geluiden in de kelder vaak traag en lager, waardoor ze meer angst opwekken. Ondanks deze angst kan de kelder ook een plek zijn voor avontuur. De kelder kan bekeken worden als een doolhof van passages waar vele geheimen zich afspeelen.

In de moderne samenleving verdwijnt deze oppositie tussen kelder en zolder. Met de komst van appartementsblokken maken de trappen plaats voor liften, die mensen in een paar seconden naar de verdieping van hun keuze brengen. Het klassieke beeld van een huis met een kelder en een zolder verdwijnt, waardoor ook de verschillende lagen van geborgenheid verdwijnen.

Ondanks de duidelijk zichtbare horizontaliteit van de citadel kunnen de verschillende niveaus onderling verticaal bekeken worden. Via een brede dalende trap betreden we een mysterieuze en onrustwekkende kelderverdieping. Een labyrint van gangen en lokalen waarin je al snel het gevoel krijgt verdwaald te zijn, iets wat, in de afwezigheid van bewoners, ook angst opwekt.

Het ambigue gevoel dat de kelder met zich meebrengt, moet omarmd worden in mijn project. De kelder moet een plaats blijven waar geheimen worden bewaard, waar projecten starten... .

In de citadel is de weg naar de kelder donker. Het is geen vrolijke afdaling door de gewelven die zich streng boven je bevinden. Door het toevoegen van muziek en licht die vanuit de kelder naar de trap komen raak je toch geprikkeld om de trap af te dalen. Wanneer je aankomt in de kelder zal een gevoel van opluchting en geluk de bovenhand nemen.

Een zolder is afwezig in het gebouw. Het groendak, dat de citadel netjes ondersteunt, kan zijn functie echter naadloos overnemen. We kunnen hier genieten van de rust, een blik werpen op het paradeplein of gewoon even rustig neerzitten en de tijd nemen om het hoofd leeg te maken en te dagdromen.

“the cellar then becomes burried madness, walled-in tragedy”.

(Bachelard 1994: 20)

Bachelard sluit zijn mijmeringen over kelder en zolder af met een laatste conclusie die goed aansluit bij hetgeen ik in de citadel wil creëren. Volgens hem is de mens steeds op zoek naar een primitieve ruimte die ons afschermt van koude en honger. Hij verwijst hierbij naar het concept van de “hut-dream” (Bachelin geciteerd in Bachelard 1994: 31).

De meeste ‘hut-dromen’ gaan over het vluchten van een drukke situatie naar een meer afgelegen plek, ver weg van stad en mens. Daarnaast ziet Bachelin ook een mogelijkheid om de plek in de situatie te zoeken waar hij deze droom kan waarmaken. Een plek waar hij zich op zijn gemak voelt.

“He finds the root of the hut in the house itself”

(Bachelard 1994: 31)

Net zoals Bachelin moeten de bewoners van Diest niet op zoek gaan naar een verafgelegen bestemming, maar kan de citadel hun hut-dream vervullen. Een ruimte die hen aantrekt en belooft om altijd comfort en bescherming te bieden, maar die hen ook de spanning van een kelder en het gelukzalige van een dak biedt.

Huis en universum

Het hoofdstuk ‘house and universe’ zoomt verder uit en plaatst het huis in een ruimere omgeving. We bekijken hoe we in onze dromen bepalen welke *shelter* voor ons geschikt is.

“ When the shelter is sure, the storm is good.”

(Bosco, geciteerd in in Bachelard 1994: 39)

Bovenstaande quote van Henri Bosco schetst kort en krachtig de basisidee van een shelter. Een shelter moet een plek afschermen en de persoon die de shelter betreedt, beschermen voor gevaren van buitenaf.

De omgeving waarin de shelter zich bevindt is daarbij een bepalende factor. Een hutje op een verlaten strand zal zich eenvoudiger laten omvormen tot beschermende plek dan een muur in een stadscentrum.

“My house is diaphanous, but it is not of glass. It is more of the nature of vapor. Its walls contract and expand as I desire. At times, I draw them close about me like protective armor... .But at others, I let the walls of my house blossom out in their own space, which is infinitely extensible.”

(Spyridaki, geciteerd in Bachelard 1994: 51)

De passage van Spyridaki vertelt over een plek die hij als *thuis* beschouwt. Een plek die flexibel is en zich aanpast naarmate Spyridaki zich wilt openstellen voor de buitenwereld. Dit soort dromen zijn de ideeën die ik meeneem in mijn onderzoek naar ontwerpoplossingen.

We leren van Bachelard dat het soms beter is om te kunnen dromen van een huis dan erin te leven. Wanneer de droom gerealiseerd wordt, is de droom weg. (Bachelard 1994: 61). De dromen over shelters zijn ook bij iedereen verschillend, waardoor het moeilijk is om een prototype van een shelter vorm te geven.

Eén manier om te achterhalen hoe bepaalde groepen een beeld vormen van de shelter is een tekenmethode. Een geschikt doelpubliek voor deze methode zijn kinderen. We weten dat kinderen tekenen vanuit hun diepste dromen en ze niets dan hun echte gevoelens op papier zullen zetten.

Wanneer een kind gelukkig is zal het een gezellig, geborgen huis tekenen, met een geometrische vorm en rook uit de schoorsteen.

Kinderen die ongelukkig zijn of nare herinneringen hebben aan hun huis tekenen anders. Een voorbeeld van een kind dat zich tijdens de Tweede Wereldoorlog steeds in een kast had moeten verstoppen: het kind tekende smalle gesloten huizen, zonder licht. Ook de afwezigheid van rook uit de schoorsteen geeft aan dat het om een andere ervaring gaat. (Bachelard 1994: 72)

Om te dromen van een shelter moeten we ons openstellen voor beelden. Niet voor de beelden die duidelijk samen horen en voor de hand liggend zijn, maar voorbeelden die op het eerste zich uit totaal verschillende contexten komen. Twee beelden die niets met elkaar te maken hebben, kunnen elkaar op een onverwachte manier versterken .

Deze beelden ontstaan uit het verschil tussen realiteit en surrealisme. We hebben deze twee begrippen nodig om tot beelden van dromen te komen: realistische elementen worden op een surrealistische wijze gecombineerd tot een welsprekend droombeeld.

*“A house where I go alone calling
A name that silence and the walls give back to me
A strange house contained in my voice
Inhabited by the wind
I invent it, my hands draw a cloud
A heaven-bound ship above the forests
Mist that scatters and disappears
As in the play for images.”*

(Seghers, geciteerd in Bachelard 1994:)

Dit gedicht spreekt over een huis, louter gecreëerd door de stem en de wind. Realistische elementen worden hier onrealistisch toegepast. Toch voelt de lezer dat het beeld klopt, dat het een expressie is die meer zegt dan de aantal woorden die er geschreven staan.

Wanneer we op zoek gaan naar een vorm van shelter kunnen we dus gebruik maken van verschillende ontwerpstrategieën. Het dromen van een plek gaat hieraan vooraf. Een goed idee is dus om mensen aan te zetten tot dagdromen en hieruit gedachten te plukken om op voort te bouwen.

Lades, kisten en kasten

Kleerkasten met hun leggers, bureaus met hun lade schuiven, kisten met valse bodems... Dit zijn de geheime plaatsen in een huis die ons de mogelijkheid geven om dingen te verstoppen, in alle vertrouwelijkheid.

Een kleerkast beschikt over een diepe, onbekende ruimte, een intieme ruimte die zich niet aan iedereen laat zien. Degene die de kastdeuren opent, krijgt te zien wat er achter de deuren schuil gaat. "A wardrobe is filled with the mute tumult of memories."
(Milosz, geciteerd in Bachelard: 79)

We stoppen niet zomaar iets in een kast, maar kiezen zorgvuldig uit welke elementen er in gelegd worden.

*"Orderliness. Harmony.
Piles of sheets in the wardrobe
Lavender in the linen."*

(Wartz, geciteerd in Bachelard 1994: 79)

Voorgaand gedicht geeft een impressie van de geuren in een kast. Een wolk van lavendel die de kast verlaat wanneer zijn deuren geopend worden. Het zijn deze geuren die de meubels herkenbaar maken. Die je een vertrouwd gevoel geven telkens wanneer je ze opent.

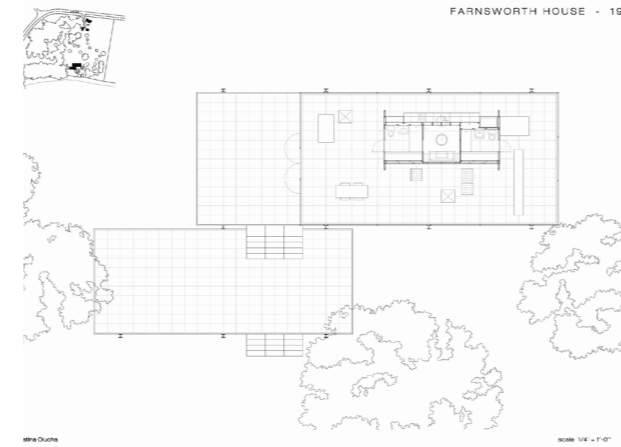
Naast de kast vinden we in het huis ook kleinere elementen, zoals kisten en lades. Ieder individu heeft een drang om ergens spullen te bewaren. Geheimen of herinneringen kunnen we kwijt in kisten en lades. Iedereen weet wat er bedoeld wordt als het gaat over een 'herinneringendoos'. Van tramkaartjes tot schelpjes, alle elementen die een speciale waarde hebben, worden door mensen bewaard. Door ze in een doos te stoppen krijgen we het gevoel dat ze beschermd zijn, dat er niets mee kan gebeuren, tot de doos weer geopend wordt.

Wanneer een doos gesloten is, bevindt hij zich in een exterieur stadium. Een geometrische gesloten vorm, die niets prijsgeeft van zijn inhoud. Wanneer de doos wordt geopend, verdwijnt het exterieur automatisch. De geometrische dimensie maakt plaats voor een vertrouwelijke dimensie. De buitenkant van de doos verliest zijn betekenis alleen de inhoud prikkelt ons nog.

Bachelard vertelt in dit hoofdstuk hoe we nooit aan de bodem van de doos zullen komen. Voor hem is de doos een oneindige vertrouwelijke dimensie. Voor dagdromers is niet alleen de inhoud van de doos belangrijk. De verbeelding van oneindige vertrouwelijkheid speelt een even grote rol.
(Bachelard 1994: 83-89)

Bachelard geeft aan dat er in een woning plaats moet zijn voor geheimen, om dingen te verstoppen. Wanneer we kijken naar woningen die dateren uit de periode dat Bachelard deze hoofdstukken schreef, vinden we dit idee nochtans niet terug. Woningen uit het modernisme bevatten geen ruimtes die geborgenheid bieden. Een extreem voorbeeld hiervan is het Farnsworth huis, Illinois dat ontworpen werd in 1951 door Mies Van der Rohe.

Twee horizontale platen vormen hier de basis voor de woning. De wanden bestaan volledig uit glas en staal, waardoor de woning langs alle zijden inkijk geeft. Alleen de badkamer, die zich in het midden van de woning bevindt, is een gesloten doos. Het Farnsworth huis geeft de visie weer van vele architecten uit het modernisme, namelijk: "Less is more". Eenvoudige geometrische elementen en afwezigheid van ornamenten.

In dit soort woningen is er een gebrek aan geborgenheid. Het idee van een zolder, kelder en ruimtes zoals die van kasten ontbreekt in moderne woningen.

Een meer toegankelijk voorbeeld vinden we bij mijn grootouders. Mijn grootvader was ingenieur-architect en bouwde in de jaren '60 zijn eigen woning in Linden (Leuven). Het werd een strak geometrisch huis met een plat dak, wat toen zeer vernieuwend was in de buurt. Het exterieur van het huis werd nooit gewijzigd, maar het interieur is drastisch veranderd doorheen de jaren.

Wanneer mijn grootouders het nieuwe huis betrokken, was het interieur strak. In de woonkamer lag een donkergrijze koude tegelvloer en de muren werden verborgen door grote chroom-keurige kastenwanden. Doorheen de jaren verdween een hele reeks aan kastfronten van de muren en maakte deze plaats voor een open boekenkast, met hier en daar een doosje om spullen in te bewaren.

Ondanks het gebruiksgemak van de tegelvloer raakte mijn grootmoeder er snel op uitgekeken. Er kwam een zachtbeige vloer tapijt voor in de plaats. De koude, strakke woonkamer van weleer is nu gevuld met warme elementen en schappen waarop herinneringen worden tentoongesteld.

Bovenstaand voorbeeld geeft duidelijk weer dat mensen nood hebben aan ornamenten in hun leefomgeving: herinneringen die ze willen tonen of net veilig opbergen in kistjes en lades.

In de citadel zijn er een aantal resterende 'kleinere' elementen te vinden die we zeker kunnen meenemen in ons ontwerp. De geheime kasten en deuren in het pand kunnen een dimensie van vertrouwelijkheid creëren in de modules die mogelijks een ontwerp worden.

Nesten

“The well-being I feel, seated in front of my fire, while bad weather rages out-of-doors, is entirely animal”

(Vlaminck, geciteerd in Bachelard 1994: 91)

Het idee van een nest wordt gelinkt aan een primitief gevoel. Een passend beeld hierbij kan dat van een gevluichte zijn, op zoek naar plaatsen die beschutting bieden. Hij zoekt een plek waar hij verborgen kan liggen en helemaal opgekruld kan rusten.

De mens verschilt niet zoveel van dieren wanneer we kijken naar onze basisbehoeftes, waarbij het zoeken of bouwen van een nest een belangrijke factor is.

Bachelard beschrijft hoe een nest voor vogels vanzelfsprekend een ideale leefomgeving is. Voor hen is het een warme plek, die bescherming biedt aan de moeder vogel en haar eieren. Voor de mens is het iets lastiger om het ideale nest te verkrijgen. Bij iedereen zullen er andere waarden gelden bij het bouwen van een plek waar ze zich comfortabel voelen.

“Michelet suggests a house built by and for the body, taking form from the inside, like a shell, in an intimacy that works physically. The form of the nest is commanded by the inside. “On the inside,” he continues, “the instrument that prescribes a circular form for the nest is nothing else but the body of the bird. It is by constantly turning round and round and pressing back the walls on every side, that it succeeds in following this circle.”

(Bachelard 1994: 101)

De handeling die de vogel in bovenstaand citaat uitvoert om zijn nest te vormen, is vergelijkbaar met hetgeen wij doen wanneer we niet kunnen slapen en in ons bed woelen en draaien tot we goed liggen.

Niet alleen het bed kan bekeken worden als een warm nest. Ons gehele ouderlijke huis is als een nest, een nest dat ons beschermt tegen de rest van de wereld. We geloven in de bescherming die het huis ons biedt.

Vanuit deze gedachte vertrok Jean Caubère voor zijn gedicht ‘The warm nest’.

*The warm, calm nest
In which a bird sings
Recalls the songs, the charms,
The pure threshold
Of my old home.*

(Caubère, geciteerd in Bachelard 1994: 100)

In dit gedicht verwijst Caubère naar zijn ouderlijke huis. De herinneringen aan dit huis roepen bij hem hetzelfde gevoel van intimiteit op als een kalm nest. Bachelard sluit zich bij deze gedachte aan wanneer hij in zijn boek de volgende metafoor gebruikt: “the happy household is a flourishing nest”. (Bachelard 1994: 97)

We kunnen hieruit afleiden dat een comfortabel huis, waar mooie herinneringen aan vast hangen, lijkt op de geborgenheid die een nest biedt.

Een voorbeeld van de gelijkenis tussen deze twee vinden we in de schilderkunst. De schilder Vincent Van Gogh had een passie voor kleine boerderijen. Hij vertelt hierbij dat wanneer hij een boerderij schildert, hij van een nest droomt. Omgekeerd droomt hij van een boerderij wanneer hij een nest schildert. (Van Gogh 1914: 411)

De beelden versmelten met elkaar wanneer we ze naast elkaar plaatsen. Het idee van een comfortabel nest kan ook in de citadel worden opgeroepen. Het uitzicht en materiaalgebruik in de citadel lenen zich tot de natuurlijke uitstraling van een nest. Hierdoor kunnen kleine tussenruimtes in de site zich openstellen om je er tegen te nestelen en even uit te rusten.

Omhulsels

Alles begint in dit hoofdstuk bij het enthousiasme en de verbazing van een naïeve observator. Wanneer we een leeg omhulsel naderen, speelt een dualiteit van angst en nieuwsgierigheid. We weten immers niet wat er in het omhulsel schuilgaat.

Een leeg omhulsel nodigt dagdromers uit. Het is een plaats waar voorheen zaken gebeurden, waarvan alle informatie verdwenen is. Zoals de lege schelp waarin een slak verbleef. (Bachelard 1994: 106-108)

Omhulsels en schillen zijn in hun puurste vorm te vinden in de natuur. De BBC-reeks 'Life' geeft bijvoorbeeld in versnelde modus weer hoe bloemen opengaan en zich weer sluiten wanneer de zon ondergaat. Of ook hoe een ei openbarst en er een klein wezen komt uitgekropen dat voor het eerst zijn schil verlaat. Een schil die tot dan zijn enige kennis van de wereld was.

“a creature that hides and withdraws into its shell, is preparing a way out.”

(Bachelard 1994: 111)

Jean Baptiste Robinet beweert in zijn theorieën over het leven dat het belangrijkste streven in het leven is om omhulsels te creëren. (Bachelard 1994: 112).

Met andere woorden zegt hij dat alles voortkomt uit omhulsels. Hij was niet de enige die dit zo zag. In de oudheid werd het lichaam van de mens bekeken als het omhulsel van de ziel. Het lichaam wordt levenloos wanneer de ziel het heeft verlaten.

*“My shadow forms a resonant shell
And the poet listens to his past
In the shell of his body’s shadow.”*

(Alexandre, geciteerd in Bachelard 1994: 124)

De bewoners van schelpen leven alleen. Hun lichaam vult de schil waarin ze verblijven. Sommige van deze bewoners dragen hun schil met zich mee, zoals slakken en schildpadden. Anderen verblijven hun hele levensloop op dezelfde plaats. Een bijzondere soort hierin zijn mosselen: ondanks het feit dat deze schelpen in hun eigen schil leven, groeien ze in groep. Zo ontstaat er tussen hen een smalle gang omgeven door allemaal kamertjes met hun bewoners.

Een keerzijde aan deze intieme omhulsels is het gevaar om de schil te verlaten. Onwetend van wat er zich buiten afspeelt, zitten we gevangen in onze cocon. Leonardo Da Vinci beschrijft dit gevaar in een van zijn notitieboeken.

De paragraaf op de volgende pagina beschrijft een sinistere kant van de natuur. Een ander voorbeeld is de koekoek die andere vogels verdrijft uit hun nesten en er zelf in gaat wonen.

“an oyster opens wide at full moon. When the crab sees this, it throws a pebble or a twig at the oyster to keep it from closing and thus have it to feed upon.”

(Da Vinci, L. notebooks)

Verder in dit hoofdstuk gebruikt Bachelard een schelpenfort als metafoor. Het fort als een groot omhulsel. Beschermend en opgedeeld in kleinere schillen die de kamers vormen. Aan de buitenzijde is dit fort ruw en robuust, als dat van een oester. Het interieur zal gepolijst zijn en licht, als dat van de binnenzijde van een schelp.

“It will be a cave in the form of a coiled shell”.

(Bachelard 1994: 131)

De zijkanten van de schil zouden glad moeten zijn, zodat de persoon wiens huid een zijde raakt, één wordt met het omhulsel. Deze idee is een van de puurste vormen van intiem contact.

In contrast hiermee staan grotten, waarvan het interieur bestaat uit ruwe uitgesleten stenen. De mens zal ook hierin zijn intrek nemen en in alle eenzaamheid verblijven. Hij voelt zich beschermd in deze uitgeholde rotsen. De afwezigheid van een deur lijkt in eerste instantie vreemd. Toch zal niemand de grot durven betreden, net omwille van de onmogelijke afsluitbaarheid.

De verbeeldingskracht komt boven bij iemand die beschutting zoekt. Men gaat op zoek naar alle mogelijke vormen van veiligheid, van de materiële omhulsels tot meer subtiele nabootsingen van schillen.

“To be safe under cover of a color is carrying the tranquility of inhabiting to the point of culmination, not to say, imprudence. Shade, too, can be inhabited.”

(Arnaud, geciteerd in Bachelard: 132)

De citadel van Diest verandert in dit hoofdstuk in een levend lichaam. Een lichaam dat zijn armen spreidt en zorgt voor beschutting. De buitengordel van de citadel, waar een serie van kleine kamertjes onder de graszoden verborgen ligt, is als een omhulsel. In deze schil kan je binnen kruipen via een opening zoals van een grot. Een onafsluitbare gang die toegang geeft tot kleine schillen waarin je geborgenheid kan ervaren.

Hoeken

Zoals in vorige hoofdstukken besproken, zijn nesten en omhulsels bewoonbaar. Het zijn zichtbare ruimtes die geborgenheid bieden. In dit hoofdstuk ligt de nadruk op de illusie van een ruimte.

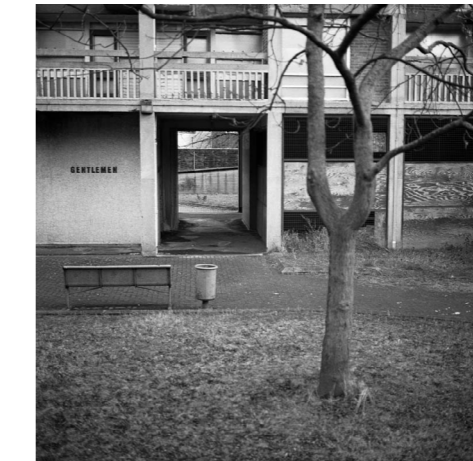
Elke hoek van een kamer, elke hoek van een huis, elke centimeter waar we ons in kunnen verstoppen is een plek waar we onze verbeelding op los kunnen laten.

Het kunnen plekken worden waar we uren kunnen zitten dagdromen. Elke hoek is een haven die ons roerloos maakt. Het zijn halfopen boxen die ons de illusie geven zowel vrij te zijn als gevangen te zitten. Dit werkt als een dualiteit tussen interieur en exterieur. (Bachelard 1994: 136-138)

Bachelard citeert Milosz wanneer hij beschrijft hoe de hoeken van de kamers vergeten worden. Het stof ligt er nog omdat de borstel er niet bij kon en spinnen hebben hiervan geprofiteerd om er hun web te maken. Deze hoeken zijn plaatsen waar de tijd heeft stilgestaan. (Bachelard 1994: 141)

Zo worden het plekken waar je tot rust kunt komen. Waar je kan zorgvuldig kan speuren naar ongelijkheden op de muren en het plafond zonder gestoord te worden.

Bij de gedachte aan hoeken bekijken we ook de vorm van deze plekken. In het exterieur bevinden zich hoeken die in mindere mate halfopen structuren zijn, maar die het gevoel van een vergeten plek uitstralen. Onderstaande reeks *forgotten corners* van Andrew G. Fisher toont hoe verlaten plekken in een stad dezelfde vreemde aanblik kennen als hoeken in het interieur.

*“So now I have become a decorative drawing
Sentimental scrolls
Coiling spirals
An organized surface in black and white
And yet I just heard myself breathe
Is it really a drawing
Is it really I.”*

(Albert-Birot, geciteerd in Bachelard 1994: 146)

In voorgaande gedicht van Pierre Albert-Birot beschrijft hij zichzelf als een van deze ruimtes. Hij wordt één met de hoek waar hij zich goed voelt. Hij zoekt rust in de armen van een warme curve.

Hierbij is het belangrijk te noteren dat de dichter spreekt over een curve, niet over een hoek. Een hoek zal de connotatie krijgen koud te zijn, terwijl een kromming een zekere warmte uitstraalt. Zoals een warme omhelzing.

De citadel bestaat grotendeels uit een divers aanbod van koude hoeken. Wanneer we echter naar de tenailles trekken, die achter de droge gracht gelegen zijn, merken we een heel andere bouwstijl op. In deze ondergrondse gangen en kamers is er een zichtbaar doorlopend gewelf.

Deze gebogen opbouw heeft de uitstraling van een curve. Deze ondergrondse gangen krijgen op deze manier een meer vertrouwd indruk en zorgen voor een veilig gevoel. Tijdens het ontwerpproces van de citadel moeten we er voor zorgen dat deze structuur niet verloren gaat en de nodige aandacht krijgt.

Intieme immensiteit

“*Space has always reduced me to silence.*”

(Vallés, geciteerd in Bachelard 1994: 183)

Wanneer we dagdromen trekken de dromen ons mee, buiten onze directe leefwereld. We komen terecht in een wereld die het kenmerk draagt van oneindigheid. “Immensiteit is de beweging van de onbeweeglijke man.” (Bachelard 1994: 184) Wanneer we stilzitten en dagdromen, kunnen we ons makkelijk verplaatsen in een droomwereld.

Deze innerlijke grootsheid kunnen we projecteren op de zichtbare wereld, waardoor ze betekenis geeft aan expressies die we tegenkomen. Zo kunnen we voelen dat een bos oneindig groot is, zonder kennis te hebben genomen van de omvang van het bos. Dit gevoel van weidsheid komt voort uit onze gedachten en herinneringen.

“*sensitive inhabitants of the forests in ourselves*”

(Guéguen, geciteerd in Bachelard 1994: 187)

Wanneer we in een stadion komen waarin we de grootsheid van de zichtbare wereld ontdekken, voelen we ons meer levend. Zo is het soms een fijn gevoel te weten dat je maar een klein stukje bent van het groter geheel waarin je jezelf bevindt. De veiligheid die het beheerde geheel geeft kan ons op ons gemak stellen.

“*the exterior spectacle helps intimate grandeur unfold.*”

(Baudelaire, geciteerd in Bachelard 1994: 192)

Bachelard neemt ons mee in een beeld waarin hij de paradox van deze intieme immensiteit omschrijft. In eenzaamheid dromend, maar wel een eenzaamheid met een eindeloze horizon en weids diffuus licht. Hij beschrijft een oneindigheid, met als enige setting de oneindigheid. (Bachelard 1994: 195)

“*Silently the birds
fly through us. O, I, who long
to grow,
I look outside myself, and
the tree inside me grows.*”

(Rilke, geciteerd in Bachelard 1994: 201)

In voorgaande gedicht van Rilke wordt er beschreven hoe je kan groeien wanneer er iets in je nabije omgeving verandert dat je meer bewustwording geeft van jezelf.

Intieme ruimtes en openbare ruimtes moedigen elkaar aan te groeien. Ruimtes die kunnen uitdagen en vervormen geven meer intimiteit. Ze zorgen voor een bepaalde vrijheid die we nodig hebben om ons op ons gemak te stellen. Tegelijk zorgen ze ervoor dat we op deze plaatsen een lange tijd kunnen verblijven.

Een laatste beeld dat Bachelard aanhaalt is dat van oneindig water, waarin een duiker zich niet meer bewust is van de tijd en plaats boven het wateroppervlak.

Een persoon die vertrouwd is met water kan zichzelf in de woestijn plaatsen. De woestijn verhoudt zich tot het water door de vorm van oneindigheid. Wanneer de persoon zich voortbeweegt door het zandlandschap vult het zich in gedachten met water. Dit water is niets meer dan herinneringen aan een soortgelijk landschap. (Bachelard 1994: 206)

Dit hoofdstuk verhoudt zich minder tot de vormelijkheid van de citadel, maar leunt aan met het onderzoek naar de jongeren uit Diest. De jongeren die zich grotendeels bevinden in de virtuele wereld van het internet en de media zijn op zoek naar een klein stukje dat van hen is. Een plek waar ze niet voortdurend controleerbaar zijn en ze zich geborgen kunnen voelen.

De dialogen tussen binnen en buiten

Zowel het interieur als het exterieur zijn intieme ruimtes. Ze kunnen zich op alle mogelijke momenten omkeren om zo hun tegenstrijdigheid uit te wisselen. Bachelard stelt zich de vraag of er nog wel een plaats is die we shelter kunnen noemen als ruimtes niets meer zijn dan een verschrikkelijke dialoog tussen binnen en buiten. (Bachelard 1994: 217)

De juxtapositie tussen claustrofobie en agorafobie is in dit hoofdstuk interessant. Zou het kunnen dat teveel ruimte meer verstikkend werkt dan te weinig ruimte?

De deur is de wereld van het 'half-open'. Het is zeer verleidelijk om bij het zien van een gesloten deur deze te openen.

“The door scents me, it hesitates.”

(Pellerin, geciteerd in Bachelard: 223)

Is hij die een deur opent dezelfde als wie hem weer sluit?

We herkennen verschillende soorten deuren: deuren van herinneringen, de voordeur van ons ouderlijke huis,... Een belangrijk onderscheid tussen deze deuren is de privacy die er achter schuil gaat. Hierdoor moet je zelf kunnen bepalen of de deur weer moet sluiten of hij open mag blijven staan.

*“A slow humility penetrates the room
That dwells me in the palm of repose.”*

(Tzara,w geciteerd in Bachelard 1994: 226)

In bovenstaande gedicht wordt er verwezen naar de rust die weerkeert in jezelf wanneer je iets toelaat tot je eigen persoonlijke ruimte.

Tzara beschrijft hiernaast zijn hoofd als een bijenkorf bij het voelen van het zonlicht dat zijn kamer binnenkomt. Beelden van dichters zoals deze zijn te nemen zoals ze zijn, in hun onrealistische vorm. Ze geven een extra dimensie aan een ruimte die niet zichtbaar is. Ze kan enkel waargenomen worden als we ons laten meevoeren in een dagdroom.

*“The market of sun has come into my room,
and the room into my buzzing head.”*

(Tzara, geciteerd in Bachelard 1994: 226)

2.1.2 Vormelijke zoektocht

Naast het filosofische onderzoek naar geborgenheid, en literatuuronderzoek naar de leefwereld van jongeren is er een vormelijke zoektocht nodig waaruit kan worden afgeleid welke vormen geborgenheid of een gevoel van shelter uitstralen. Door middel van fotografie, kunstwerken, maquette studies en het eigen lichaam gaan we op ontdekkings-tocht in de citadel.

fotografie

Om te begrijpen welke typologieën binnen een gebouw ons een goed gevoel geven en ons op ons gemak stellen, moeten we ter plaatse gaan. Alleen zo kunnen we werkelijk aanvoelen welke elementen in het interieur beangstigend zijn en welke ons een positief gevoel geven. Welke ruimtes hebben potentieel om er een aangename plek van te maken?

De algemene typologie van de citadel straalt geen gezelligheid uit. Met zijn meters dikke muren en booggewelven is het een zeer strak en streng gebouw. Je wordt verplicht door gangen te dwalen waarvan je niet weet wat er zich aan het einde van de gangen bevindt.

Bij een eerste bezoek aan de citadel voel je je nietig wanneer je het paradedplein betreedt. Eens je het gebouw binnengaat worden keuzes onmogelijk, je wordt onmiddellijk de lange gangen ingezogen en het zal even duren vooraleer je jezelf weer vindt.

Verder geven de donkere holtes van schietgaten en doorgangen niet meteen een warme indruk. Toch is de grootste impact op het gebouw de verlatenheid. Het is er muistil, enkel wat gekraak van de deuren is te horen. Dit eenzame karakter bepaalt in grote mate de lugubere sfeer die er in de gebouwen van de citadel hangt. Je dwaalt alleen doorheen de grote ruimtes, waardoor het gevoel van eenzaamheid wordt versterkt.

Het is belangrijk om deze stilte te koesteren bij het herbestemmen van de citadel. Er zal een juist evenwicht moeten worden gezocht tussen deze kille stilte, waar je jezelf kan horen ademen en een vreugdevolle gezellige drukte die vanuit naburige ruimtes kan komen.

Het omarmen van deze ongezellige, akelige elementen zal de uiteindelijke sfeer van de herbestemming bepalen. Een gevoel van comfort en geborgenheid zal versterkt worden wanneer we eerst in contact staan met het andere uiterste.

Ondanks de algemene duistere sfeer van de citadel zijn er kenmerken aanwezig die een positief gevoel opwekken. De droge gracht die zich achter de bastions bevindt, heeft een zeer open karakter. De warme kleur van de bakstenen in combinatie met het groene van de grasbedden geeft aan dat je er welkom bent.

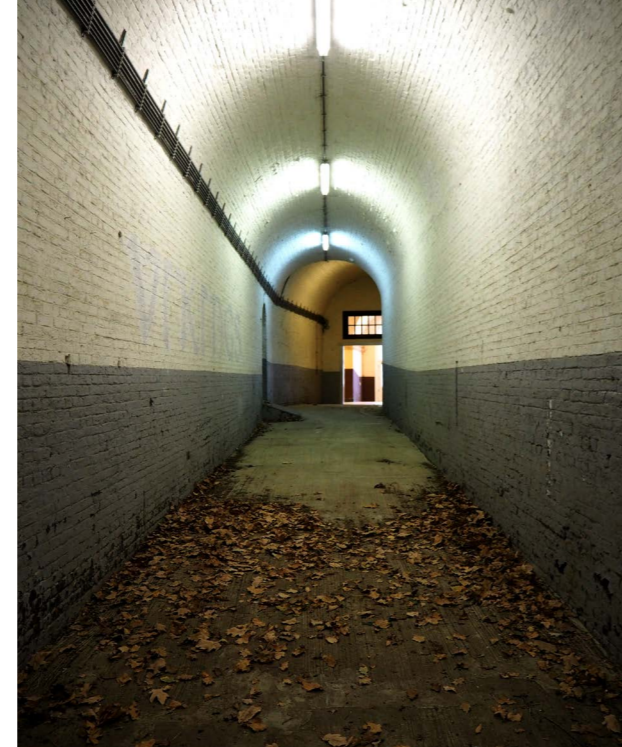
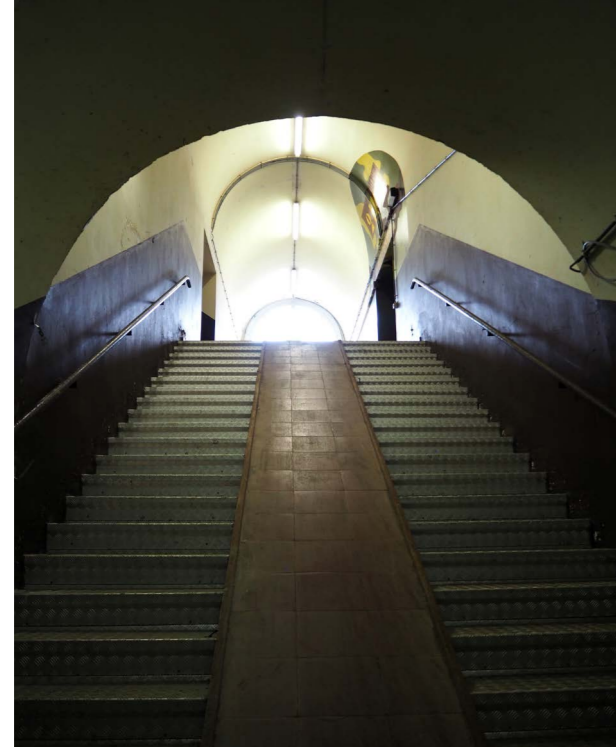
Over verschillende niveaus verspreid zijn er terrassen waar je kan verblijven en genieten van de omliggende natuur. De omringende muren die nog hoger reiken, geven je een geborgen gevoel, zonder beklemming.

Een plek met hetzelfde open karakter vinden we enkele meters hoger, op het dak van de citadel. Doorheen de jaren is het dak begroeid geraakt met tal van struiken en gewassen. Vele vierkante meters open ruimte wordt hierdoor gecreëerd, waar je je vrij voelt en over de stad Diest kunt uitkijken.

Ook binnenin de citadel, met haar akelige gangen, wordt dezelfde vrijheid opgeroepen. Waar het moeite kost om van de kolossale trap af te dalen naar beneden, merken we dat het beklimmen van dezelfde trap gemakkelijk gaat. Het daglicht aan het uiteinde van een tunnel geeft immers een veilig gevoel.

Ook de gekleurde stroken in de gangen geven een richting aan, waardoor we ons meer op ons gemak voelen.

De ruimtes op volgende foto's bevatten potentieel om plekken te worden die geborgenheid kunnen uitstralen. De eerste foto is genomen in de kelder. Ondanks het feit dat hij zich volledig ondergronds bevindt, krijgt deze ruimte veel licht binnen. De kelderverdieping kan dus worden ingevuld met kwaliteitsvolle activiteiten waarvoor de aanwezigheid van daglicht belangrijk is.

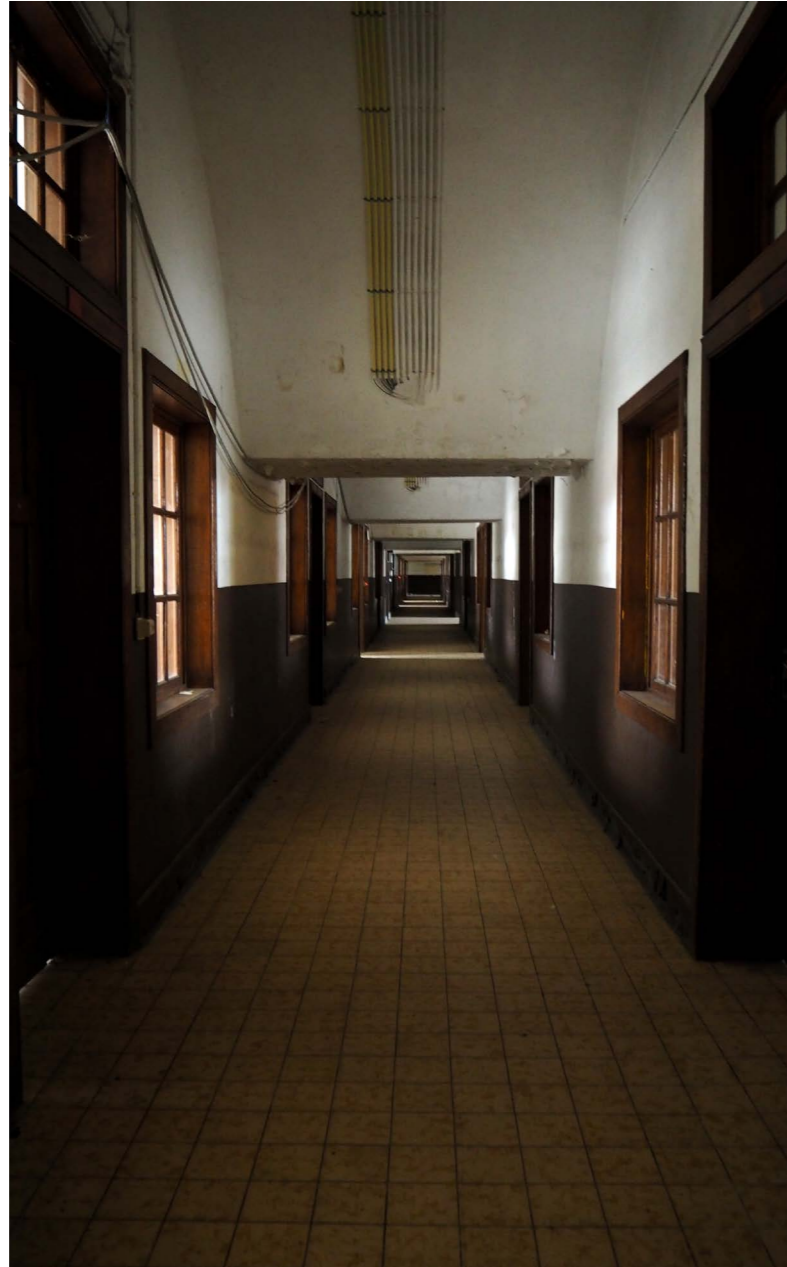
Ook andere ruimtes, die in hun huidige staat geen gevoel van shelter geven, komen in aanmerking. De lange gang op het gelijkvloers bijvoorbeeld, kan mits een kleine ingreep die de eentonigheid van de gang doorbreekt, evenzeer een warmere indruk geven.

De materialisatie in de citadel is eentonig. Duizenden bakstenen, al dan niet bepleisterd, en tegels vormen het decor van het interieur. Door comfortabelere materialen te gebruiken zullen deze ruimtes een ander karakter verkrijgen die meer uitnodigend is.

Bij een bezoek aan de citadel word je overweldigd met een veelheid aan contrasterende gevoelens. Van angst tot een gevoel van vrijheid. De aanwezigen moeten verwonderd blijven door al de aspecten die de citadel bezit. De afschrikking voor het donker en het kolossale behoort hier ook toe. Alle verschillende ervaringen die je nu krijgt in de site dragen elk hun steentje bij tot de totaalervaring van een bezoek aan de citadel.

Manipulaties

Vooraleer we vormen onderzoeken die het idee van een shelter weergeven bekijken we de mogelijkheden via overlapping. Door middel van een site die kunstwerken toont bij het klikken op een knop kun je eindeloos bezig blijven met linken leggen.

Foto's van de citadel in combinatie met deze kunstwerken geven vervreemde resultaten.

Ik ging steeds op zoek naar connecties die een illusie vormen van wat er op die plek mogelijk is. Via deze werkwijze creëer je eenvoudig nieuwe beelden die in werkelijkheid niet mogelijk zijn, maar die een sfeer uitstralen die aangenaam is en klopt.

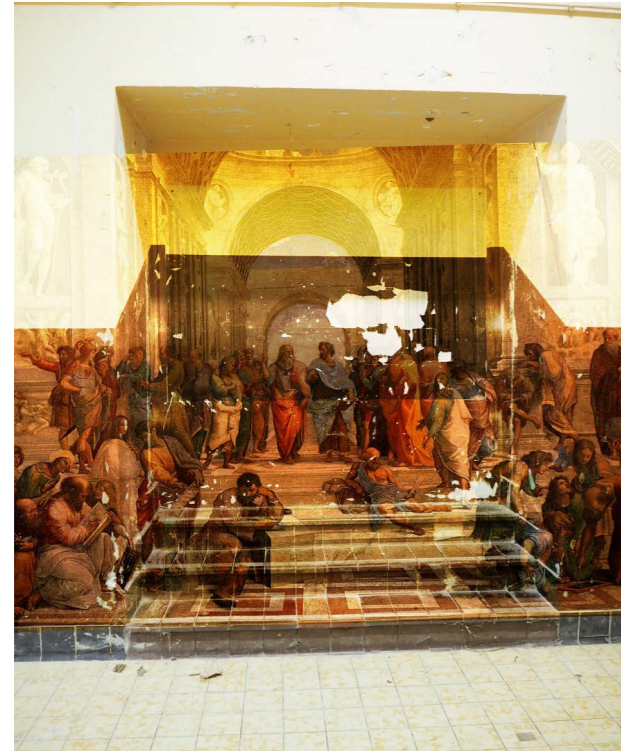

Naast deze beelden die ontstaan zijn met schilderwerken is het ook mogelijk om eigen ideeën te visualiseren door verschillende elementen te combineren en simulaties te maken. Hiernaast volgen enkele van deze beelden die uit de eigen fantasie bij het zien van de foto's zijn voortgekomen.

Ondanks de onrealistische resultaten van deze methode is het een nuttige aanvulling bij het onderzoek naar geborgenheid. Op deze manier is te zien dat de ruimtes vele mogelijkheden hebben, die bij een eerste aanblik niet zichtbaar zijn.

De vormen en beelden die toegevoegd zijn aan de foto's lijken op de vormen in de citadel. Hierdoor zijn de toegevoegde elementen onrechtstreeks relevant voor de zoektocht naar een juiste herbestemming.

Maquettestudies

Geborgenheid in de citadel.

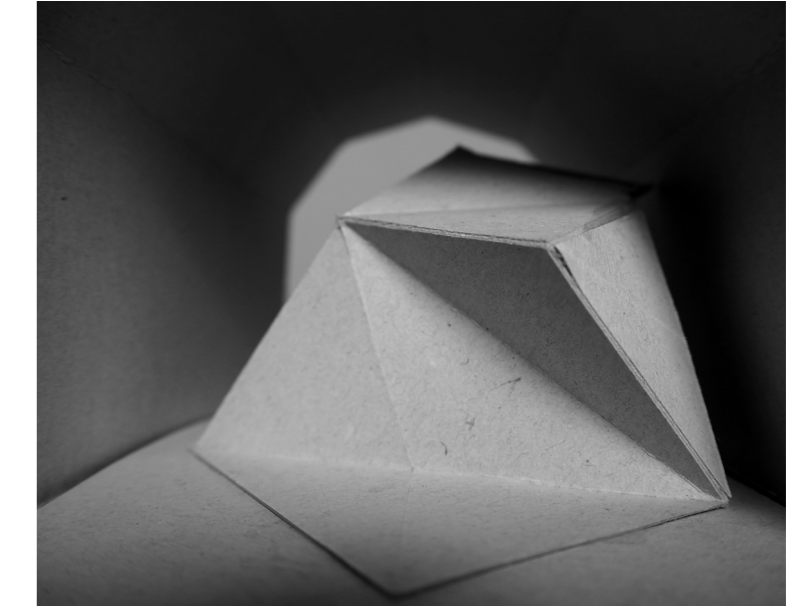
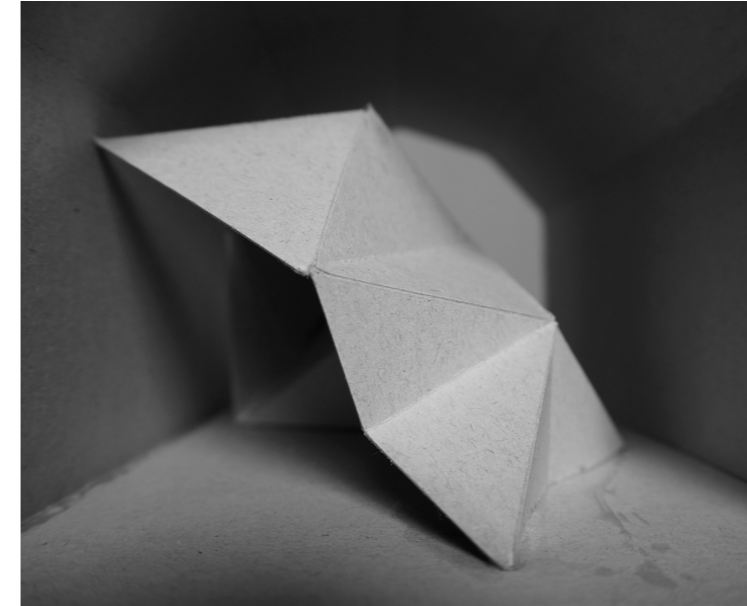
Geen eenvoudige opgave om daadwerkelijk te verwezenlijken.

De gedachtegang rond geborgenheid lezen we eerder in *La poétique de l'espace*. In dit hoofdstuk zullen we proberen deze ideeën te vertalen naar de ruimtelijke vormen binnen de citadel.

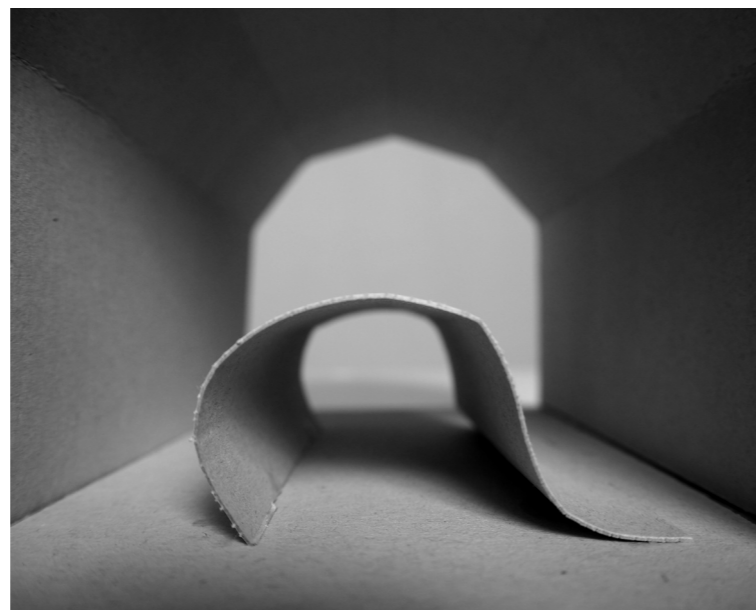
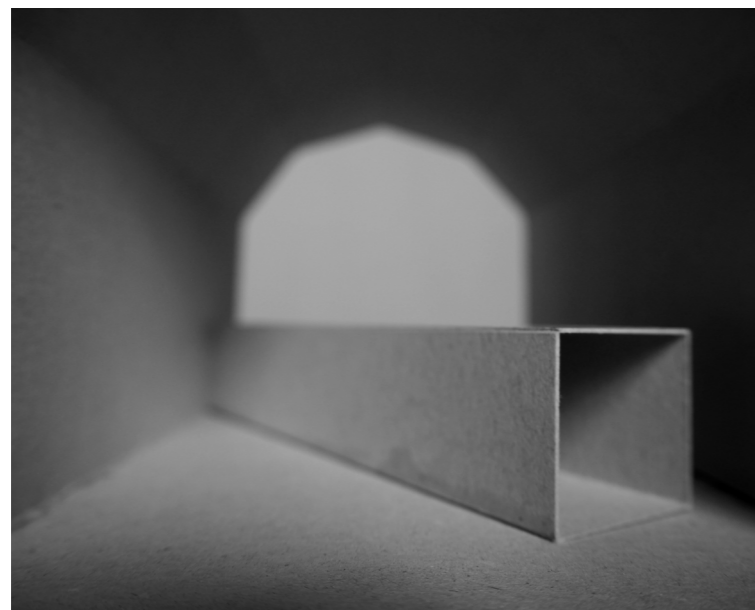
We maken gebruik van maquettes om te onderzoeken hoe de vormen van de citadel een gevoel van geborgenheid kunnen opwekken of net dat gevoel afstoten. Aanvullend zoeken we naar manieren om shelter en geborgenheid te creëren door de ruimtes een bepaalde invulling te geven.

Allereerst kijken we naar vormen binnen ruimtes. De ruimte in volgende afbeeldingen is een courtine lokaal, met het typische tongewelf en zijn langwerpige vorm. Binnen deze ruimte gaan we op zoek naar vormen die het gevoel van shelter bieden en aangenaam aanvoelen.

We kijken hier naar verschillende aspecten. Is de vorm open of gesloten? Voelen we ons beter bij het zien van een geometrische vorm of het aanvoelen van een curve?

Naast de vorm speelt ook de materialisatie een rol. Is de invulling vervaardigd uit een zacht materiaal, een houtsoort of misschien zelfs transparant?

En hoe voelt de ruimte aan als hij leeg is?

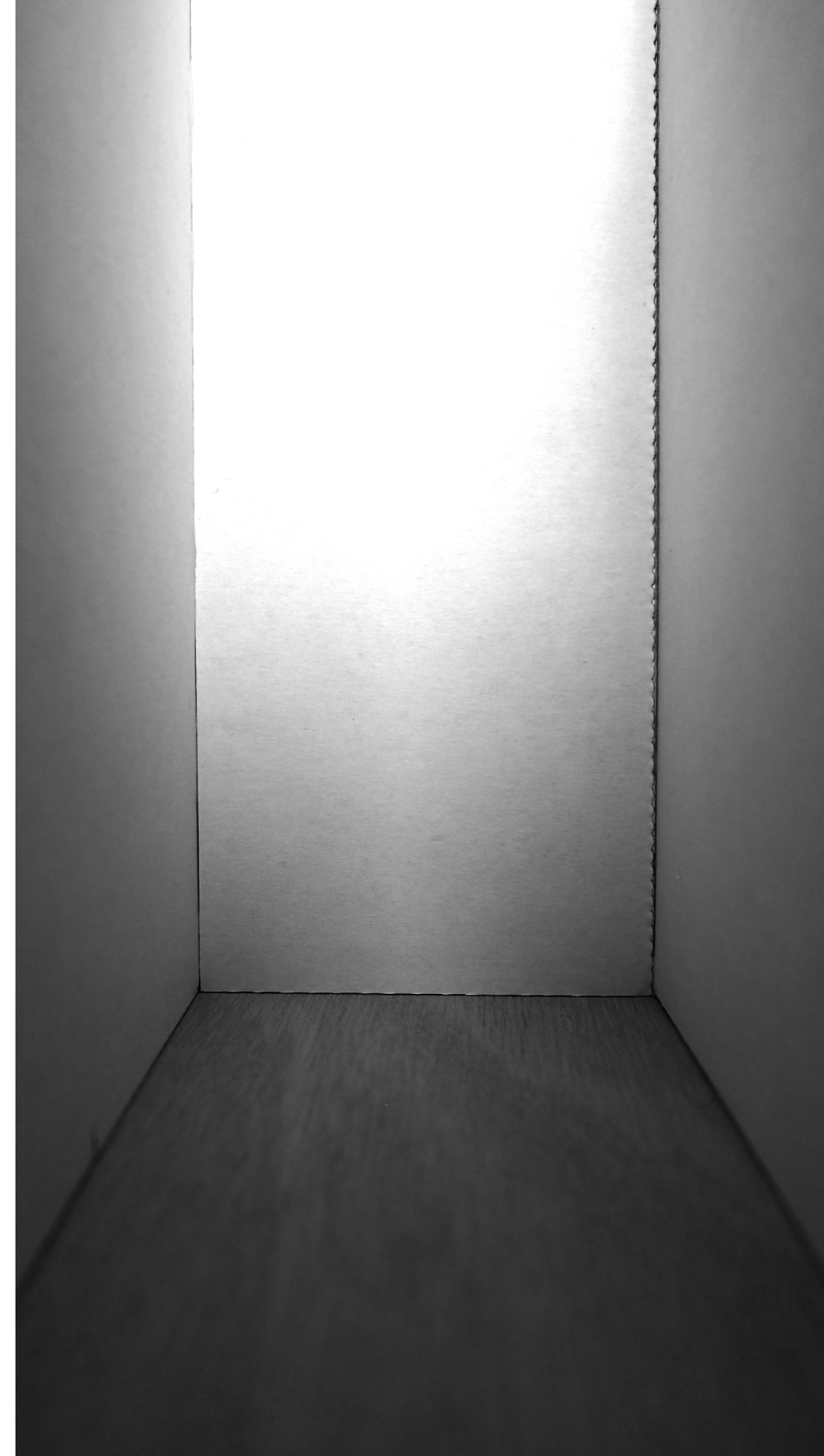
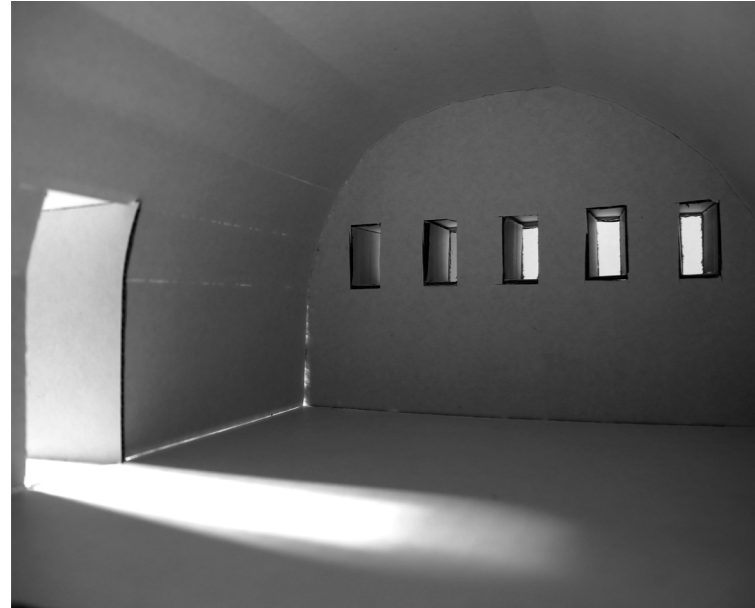
Of net niet leeg is?

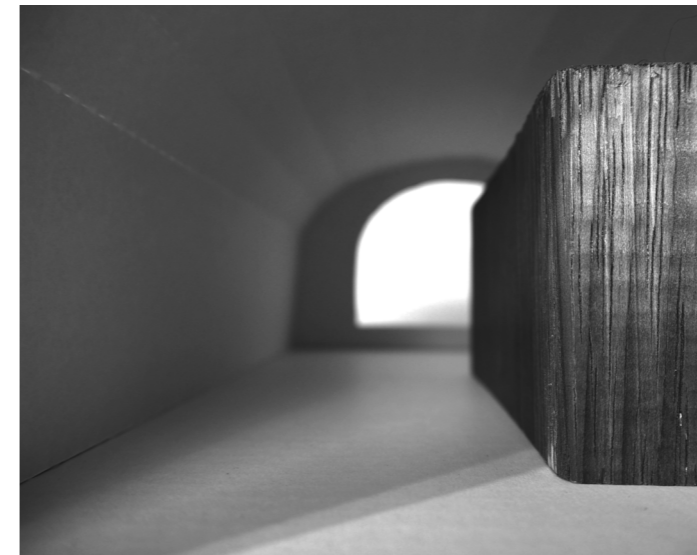

Ook andere typologieën uit de citadel bieden op de één of andere manier geborgenheid. Een spel tussen gezien en niet gezien worden, licht dat verschijnt achter volumes, de voelbare massa van de muren,... . Elk van deze elementen dragen hun steentje bij aan de extra laag die we niet zien, maar wel voelen.

De strakke formaliteit van de courtines vraagt om een creatieve ingreep. Een invulling die het strenge karakter doorbreekt en ervoor zorgt dat de ruimtes beleefbaar worden. Dit via een aangename vormgeving of een ontwerp dat nieuwsgierigheid creëert.

2.2 Jongeren

2.2.1 Jongerencultuur

“Pubers. Ze lummelen. Van de fauteuil in de living naar de playstation op bed met de smartphone, naar facebook op de laptop... Te oud om te doen wat hun ouders gepland hebben, te jong om zelf te plannen, vaak beter wetend wat ze niet willen dan wat ze wel willen.

Waar kinderen, ook al hebben ze een eigen speelkamer, het liefst met de blokken komen spelen bij de zetel onder de ogen van volwassenen, groeit met de leeftijd het verlangen naar eigen ruimte, letterlijk en figuurlijk, uit het zicht van de ouders. Wie geen eigen private ruimte heeft, wil al eens private stukjes zoeken van de publieke ruimte.”

(Pascal Smet geciteerd in Van Ceulenbroeck 2011: 8)

Definitie

In het boek *De hangman* (Van Ceulebroeck 2011) krijgt het begrip *hangjongeren* een positieve connotatie. In onze samenleving worden hangjongeren vaak als criminelen bestempeld. Het zijn jongeren die schijnbaar niets beters te doen hebben, allerlei zaken vernielen en veelal aan de drugs zijn. Dit boek bewijst het tegendeel.

Laat ons beginnen bij de betekenis van het rondhangen. Zoals in de eerste paragraaf wordt aangegeven zijn puberende jongeren op zoek naar een plek waar ze op zichzelf kunnen zijn. Wanneer ze deze plek thuis niet vinden, komen ze meestal terecht op straat, waar ze zich alleen of in groep een plek toe eigenen.

Volgens de Van Dale betekent rondhangen niets meer dan doelloos aanwezig zijn.

*rond·han·gen (hing rond, heeft rondgehangen)
| doelloos aanwezig zijn*

Voor een meer uitgebreide definitie kunnen we terecht bij Hazekamp (1985). Hazekamp geeft volgende uitleg bij jongeren die rondhangen: “De omgang van jongens en meisjes met elkaar in de vrije tijd, in een door hen zelf gevormde groep, buiten de instituties gezin, school en arbeid om.” Ook bestempeld hij dit als “een activiteit waarmee jongeren in alle sociale lagen zelf tijd en ruimte structureren”. (Hazekamp, J. 1985: 21, 131)

Deze omschrijving van rondhangen geeft een meer positieve kijk op het niets doen van jongeren. Waar andere jongeren naar een sportclub of jeugdbeweging trekken, vormen deze rondhangende jongeren ook een groep die aan vrije tijdsbesteding doet. Hun bezigheid komt alleen niet voort uit het commercieel of institutioneel aanbod die de maatschappij naar voren schuift.

(Van Ceulenbroeck 2011: 15)

Identiteitsontwikkeling

Rondhangen vanuit een ontwikkelingspsychologisch standpunt.

Voor jongeren gebeurt rondhangen niet louter uit verveling, voor hen is het een zinvolle tijdsbesteding die hen helpt om om te gaan in groep, om grenzen af te tasten... . Er wordt tijdens het rondhangen dus gewerkt aan belangrijke ontwikkelingsstaken en identiteitsvorming.

De groep van rondhangende jongeren zit in een leeftijdscategorie waarbij de ouders meer en meer uit het vizier raken. Hun leeftijdsgenoten nemen deze rol over en zijn hun meeste vertrouwde gesprekspartners. Deze transformatie is een van de eerste ontwikkelingsstaken waardoor ze leren om meer zelfstandig te denken en te doen.

Een tweede taak omvat het maken van belangrijke opleidingskeuzes. De rondhangende jongeren zijn meestal niet hooggeschoold of vroegtijdig schoolverlaters. Hierdoor moeten ze als op jonge leeftijd beslissen wat ze in hun leven willen doen, al dan niet een verdere opleiding of het uitoefenen van een beroep.

In groep kunnen de jongeren hierover praten en elkaar helpen deze moeilijke beslissingen te nemen. De jongeren weten vaak nog niet op deze leeftijd wat ze zelf willen doen in hun latere leven.

Een derde ontwikkelingstaak is het besteden van hun vrije tijd. Het is niet zo dat alle jongeren die rondhangen rustverstoorders zijn. Vaak gaan ze samen op zoek naar gemeenschappelijke interesses. Bijvoorbeeld een groep die houdt van skaten zal ook daadwerkelijk samen skaten en elkaar zaken bijleren. Zo vullen de jongeren hun vrije tijd nuttig in en zorgen ze ervoor dat ze actief bezig zijn.

Aan de vierde ontwikkelingstaak: het omgaan met autoriteiten en instanties, wordt voortdurend gewerkt tijdens een namiddag rondhangen. De jongeren die nieuw in een groep komen zullen het meest de grenzen opzoeken. Zowel met politie, buurtbewoners als met hun leeftijdsgenoten. Oudere jongeren zullen hierbij aangeven wat kan en wat niet, waardoor ze van elkaar leren omgaan met autoriteit.

Ook de zorg voor gezondheid en uiterlijk is een belangrijke ontwikkelingstaak. Hierbij gaat het voornamelijk het leren omgaan met alcohol en drugs. In vele groepen jongeren wordt hiermee geëxperimenteerd, maar net zoals bij de voorafgaande taak zullen ze in groep aangeven wat kan en/of wanneer het te ver gaat.

De zesde ontwikkelingstaak gaat over sociale contacten leggen en vriendschappen. Deze taak is sterk aanwezig bij de jongeren die in groep rondhangen. De jongeren leren elkaar accepteren, respecteren en zorgen voor een wederzijds vertrouwen.

Een volgende ontwikkelingstaak omvat seksualiteit. In gemixte groepen hangt er een spanning tussen de beide seksen en zullen ze proberen indruk te maken op elkaar. Het ontdekken van mogelijkheden en intieme wensen zijn voor veel van deze jongeren van toepassing.

Als laatste wordt er gewerkt aan de belangrijkste ontwikkelingstaak, namelijk: het ontwikkelen van een eigen identiteit. De jongen zoeken binnen de groep hun rol. Door het ontstaan van deze groepsrollen vergelijken de jongeren zich met elkaar en leren zichzelf hierdoor beter kennen. Karakterkenmerken komen hier naar voren: sociaal, stoer, volgzaam, agressief... . Ook als groep vormen ze hiermee hun groepsidentiteit, die voor vele jongeren erg belangrijk is.

(Van Ceulenbroeck 2011: 44-45), (Spanjaard 2015)

Plek in de ruimte

“Ja, het blijft een speciale plek. De band komt volgens mij door de huiselijke sfeer en doordat we hier gewoon vaak zitten met vrienden.”

(Sofie geciteerd in Van Ceulenbroeck 2011: 18)

De jongeren kiezen vaak voor plaatsen waar zich spannende gebeurtenissen kunnen voordoen, zoals grote openbare ruimtes. Anderzijds willen de jongeren op zichzelf zijn, waardoor ze plekken verkiezen die verborgen liggen. Het contrast tussen het gezien en niet gezien worden is belangrijk voor de ontwikkeling van jongeren.
(Van Ceulenbroeck 2011: 18)

In vele steden gaan de jongeren op zoek naar plaatsen waar ze zich thuis kunnen voelen. In steden waar te weinig ruimte is voor de jeugd zullen jongeren in vele gevallen het heft in eigen handen nemen en geven ze aan dat ze iets dergelijks nodig hebben.

“Jongeren willen een rustige plek waar je kan studeren, een plaats waar je je middageten kan opeten, een ruimte om rustig te zitten, gezelschapspelletjes te spelen, activiteiten te organiseren, muziek te maken en andere jongeren te ontmoeten.”
(Dirk Vansina, MijnLeuven)

Op café gaan kost geld en thuis of bij vrienden afspreken is niet voor iedereen mogelijk. Er is in veel steden nood aan binnenruimtes die voor iedereen gratis en toegankelijk zijn.

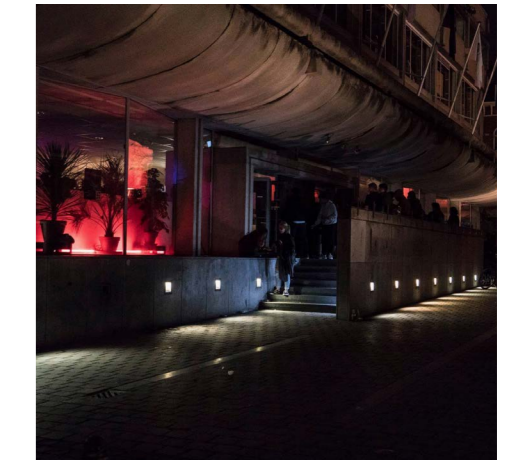
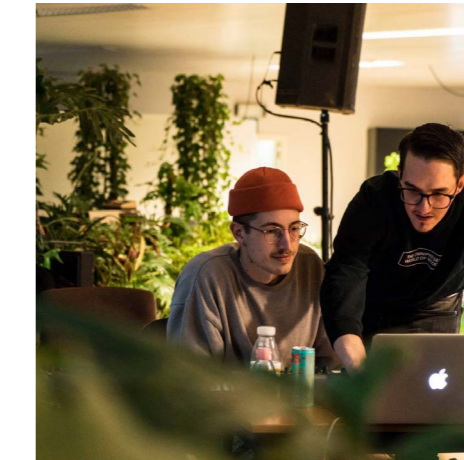
In sommige steden, waar een dergelijke ruimte beschikbaar is, ontstaan er heel wat initiatieven om het rondhangen aan te vullen met andere zaken, zoals: workshops organiseren, zelf muziek maken... . Vele jongeren hebben dezelfde interesses die ze op die manier kunnen delen met elkaar.

In Park Spoor Noord in Antwerpen creëerden jongeren eigenhandig LABNoord. Een plek waar jongeren uit de buurt naar toe trekken en er kunnen genieten van elkaars gezelschap, activiteiten die ze zelf organiseren en dergelijke. Ze delen verschillende interesses zoals fotografie, hiphop en skaten waardoor ze elkaar dingen kunnen aanleren en delen.
(RVRE 2016)

De serre in Hasselt is een vernieuwende versie van een ontmoetingsplaats voor jongeren. De ontmoetingsplaats vervangt de functie van het oud administratief centrum in Hasselt. In deze grote ruimtes is er plaats gemaakt voor een zeer divers aanbod aan vrijetijdsbesteding: Een bar, De broeikas, waar nachtelijke avonturen en podiumkansen mogelijk zijn, open werkplekken, een repetitiekot, een tuin, een atelier, waar creatieve zielen alles los kunnen laten gaan en nog vele andere zaken. De serre opende in november 2018 en was oorspronkelijk van tijdelijk karakter, wegens groot succes blijft serre echter langer open dan gepland.
(De serre 2019)

Deze manier van omgaan met openbare ruimtes is interessant voor de citadel. Zo kan de citadel een laagdrempelige ontmoetingsplaats worden die zonder te veel afbraakwerken een hotspot kan worden voor jeugd uit Diest en omstreken.

2.2.2 Kwetsbare groep

Jongerenwerking Arktos

Om een beter zicht te krijgen op de mogelijkheden en noden van de jongerenwerking in Diest, kwam ik terecht bij Arktos. De afdeling Vlaams-Brabant bestaat uit drie vestigingen, waarvan eentje momenteel op de citadel in Diest gehuisvest is. Arktos zorgt in heel Vlaanderen voor verbinding tussen kinderen, jongeren (6-25 jaar) en hun omgeving. Ze ondersteunen jongeren die het moeilijk hebben en zorgen voor een nuttige buitenschoolse vrijetijdsbesteding.

De vormingswerkers van Arktos doen hun uiterste best om ervoor te zorgen dat elke jongere zijn eigen talenten ontdekt en ermee aan de slag kan. Arktos gelooft niet in het label ‘hopeloze gevallen’. Deze visie weerpiegelt zich in hun slogan “Het kan wél!”. Arktos is voornamelijk een doe-organisatie. Ze doen minder inspanningen voor individuele gesprekken met de jongeren. Hiervoor verwijzen ze de jongeren door naar het JAC of een andere welzijnswerking.

Bij Arktos werken ze concrete modellen uit. In elke stad of gemeente zorgen zij voor op maat gemaakte workshops en ontmoetingsplekken. Ze trachten een band te creëren tussen de jongeren en proberen hen zoveel mogelijk uit probleemsituaties te houden.
(Arktos, 2019)

Een duidelijk voorbeeld van zo’n project vinden we in Hasselt met ‘Halte 24’. In de stationswijk in Hasselt was er voor de opening van Halte 24 zeer veel overlast door hangjongeren. Elke dag verblijven vele jongeren aan het station om te wachten op hun bus of trein. Door deze samenscholingen van jongeren liep het regelmatig uit de hand en kwamen er regelmatig klachten van bewoners uit de wijk.

Halte 24 werd door Arktos opgericht om deze problematiek te verhelpen. Elke dag kunnen jongeren tussen de 12 en 18 jaar na school terecht in deze ontmoetingsruimte in een pand van de stationswijk. Er is een aanbod voorzien dat zoveel mogelijk tegemoet komt aan de behoeftes en interesses van de jongeren. Ook is er een coaching project voor spijbelaars waaraan de Hasseltse middelbare scholen deelnemen.
(Arktos, halte 24, 2019)

Zoals in de voorgaande pagina werd aangehaald is elke afdeling van Arktos met andere projecten bezig. Ik trok naar de afdeling in Diest en sprak er met Gert Broos, vormingsmedewerker en zijn stagiaire Bo. Zo leerde ik de jongerenwerking in Diest beter kennen. (Zie Bijlage 1)

De werking van Arktos in Diest vindt plaats op verschillende momenten doorheen de week. Op woensdagnamiddag van 13u tot 18u is er 'WaDiest?'. Dit initiatief wil de jongeren een ontmoetingsplaats bieden waar ze terecht kunnen om na school te chillen, waar ze bijvoorbeeld gratis kunnen poolen en snookeren, hun huiswerk kunnen maken en naartoe kunnen met al hun vragen en ideeën.

Gemiddeld komen hier tussen de 20 en de 70 jongeren per week, waarvan er wekelijks 1-2 nieuwe gezichten zijn. De meeste jongeren zijn de hele namiddag aanwezig. Behalve de werking op woensdagnamiddag biedt Arktos in Diest ook een Okan-groep en het project *Missing Link* aan. De Okan-werking vindt plaats op donderdag en is gericht op jongeren die geen of moeilijk Nederlands spreken. Elke week doen ze een workshop waarin veel aspecten terugkomen die met de Nederlandse taal of kennis over België te maken hebben.

De Missing Link-groep is een kleiner groepje jongvolwassenen (18+) die het niet gemakkelijk hebben om zich te settelen in maatschappij of aan werk te geraken. Deze jongeren worden meestal door het OCMW gestuurd en zijn verplicht om de werking te volgen. De medewerkers van Arktos zorgen ervoor dat deze jongeren een nuttige daginvulling krijgen. Op het moment dat ik langs ging, waren deze jongeren bezig met het lassen van een nieuw afdak voor de loods van de citadel.

Niet alleen wordt verveling tegen gegaan, ook zaken zoals huisvesting, administratie, financiën,... worden door Arktos begeleid. Naast deze wekelijks terugkerende momenten biedt men weerbaarheidscursussen aan, worden er opleidingen gegeven aan leerkrachten om te leren omgaan met moeilijke jongeren, organiseert men cursussen over basishouding en communicatie,....

Opvallend is het feit dat men bij Arktos steeds op zoek is naar nieuwe mogelijkheden. Zo probeert men bijvoorbeeld evenementen te creëren vanuit gemeenschappelijke interesses, zoals (hiphop)muziek en brommers. In 2018 was er 'Arkcross'; een evenement waarbij iedereen zijn brommer kon meebrengen en een uitgestippeld parcours kon rijden. Begin dit jaar werd er een rapper uitgenodigd die met de jongeren een workshop deed rond rapmuziek. Na afloop konden de jongeren hun zelfgemaakte muziek opnemen in de repetitie boxen. (Bijlage 1. Interview Gert Broos)

We kunnen concluderen dat de jongerenwerking op de citadel leeft en voortdurend op zoek gaat naar nieuwe initiatieven. Een eigen plek met aangepaste ruimtes in de citadel zou de werking zeker ten goede komen.

Namiddag WaDiest

We kunnen de jongeren het best begrijpen door ons in hun leefwereld te verplaatsen. Om mijn onderzoek aan te vullen met concrete getuigenissen verbleef ik een woensdagnamiddag bij Arktos in Diest. Het was paasvakantie, waardoor er een minder grote opkomst was dan in de schoolweken. Toch kon ik kennismaken met een 20 tal jongeren en ontdekken wat hen bezighoudt.

Het was een hele ervaring, die bewuste woensdagnamiddag. Het was goed voelbaar dat elke aanwezige jongere zijn eigen problemen had. Deze jongeren komen niet uit gezinnen waar alles goed draait, waar ze warm ontvangen worden of geholpen worden met schoolwerk. Hierdoor beschouwen ze elkaar als familie en ondanks de ruwe taal die ze hanteren, merkte ik dat ze eigenlijk heel respectvol met elkaar omgingen.

Oorspronkelijk was het idee om een namiddag te vullen met een praatronde en een spel. Nadien zou ik de jongeren een goed-gevoel vragenlijst laten invullen. Omwille van de vakantiesfeer die er hing en de afkeer voor praatgroepen, besloot ik de praatronde en het spel achterwege te laten en me te laten opgaan in de groep. Met een stoel in de hand ging ik van groep tot groep om gewoon wat mee te chillen. Op deze manier kwam ik op korte tijd wat dichterbij hen te staan en was het mogelijk om een heel aantal jongeren warm te maken voor mijn enquête. (Zie Bijlage 2)

De vragenlijst had als doel om na te gaan wat de jongeren een goed gevoel geeft. Wat voor de één aangenaam is kan voor de andere net eerder onaangenaam zijn. Verschillende factoren werden in deze lijst verwerkt: sensorische factoren, sociale factoren, communicatie, overgangen en activiteiten.

Het onderdeel sensorische factoren bestond uit vragen die te maken hebben met bepaalde prikkels, zoals stilte, rumoerigheid, bepaalde geuren, bepaalde materialen,...

We merken dat de jongeren prikkels van licht aangenaam vinden, voornamelijk neonlicht was populair bij de jeugd. De jongeren geven de voorkeur aan een rustige drukte: zonder veel lawaai, maar liefst ook niet te stil. Verder gaven sommigen aan zich goed te voelen bij geuren uit de natuur. Ook bij de keuze van materialen gaven ze de voorkeur aan hout en gras, aangevuld met zachte elementen zoals kussens en zetels.

Het onderdeel sociale factoren heeft deelvragen die te maken hebben met het gedrag van jongeren in groep. Aspecten zoals de nabijheid van personen, alleen zijn, groepsactiviteiten, een compliment krijgen,... bevinden zich in deze categorie.

We zien dat de jongeren duidelijk houden van feestjes en een gezellige drukte. Toch geeft een aantal van hen aan dat ze er soms nood aan hebben om even alleen te zijn. Verder achten de meeste ondervraagde jongeren sociale media niet zo hoog en vinden ze het belangrijker om een compliment te krijgen in het echt, dan geliked te worden online. Groepsactiviteiten die ze graag doen zijn: uit eten gaan, naar de cinema gaan en feesten.

Het volgende luik gaat over communicatie. Deze informatie is op het eerste zicht minder relevant voor het interieur. Het geeft ons wel een idee naar welke kansen tot ontmoeting de jongeren op zoek zijn.

De jongeren vinden het zeer belangrijk dat ze bij iemand terecht kunnen om te praten. Wanneer ze zich minder goed in hun vel voelen geven ze aan dat ze graag hun hart luchten bij een vertrouwenspersoon. Ze vinden het niet erg om aangesproken te worden en houden wel van humor. Voornamelijk sarcasme en droge humor worden geapprecieerd onder de jeugd. Een telefoongesprek duiden bijna alle jongeren aan als iets onaangenaams, ze spreken liever in persoon met iemand.

De volgende factor is overgangen. Hierbij wordt er gepolst naar de manier waarop de jongeren veranderingen in hun leefwereld ervaren. Er wordt onder meer gevraagd naar het ontmoeten van nieuwe mensen, vaste dagelijkse routines, zoals naar school gaan, naar huis gaan, gaan slapen,...

Hieruit lezen we af dat de jongeren gematigd openstaan voor nieuwe mensen en toevallige ontmoetingen. Ze gaan over het algemeen niet graag naar school. Ze geven bijna allemaal aan dat de pauzes hen een beter gevoel geven. De meningen zijn verdeeld als het gaat over naar huis gaan. Dit verschilt natuurlijk bij iedere jongere naargelang zijn/haar thuissituatie.

Als laatste onderdeel bespreken we de factor activiteiten. Hierbij is het de bedoeling na te gaan welke soort activiteiten de jongeren aangenaam vinden en welke eerder niet.

In grote lijnen zijn de meningen hierover zeer verdeeld. De jongeren lijken niet zozeer gesteld te zijn op activiteiten. Ze vinden het aangenaam als er iets wordt georganiseerd, maar zullen niet klagen als er niets te doen valt. Ze zijn immers erg creatief in het omgaan met vrije tijd en vinden de aanwezigheid van hun maten voldoende om zich te amuseren. Wat specifieker bekeken houden de jongeren niet van te lange activiteiten en hebben ze meer nood aan een aanbod van avondactiviteiten.

Om de vragenlijst te vervolledigen gaf ik de jongeren tot slot de mogelijkheid om enkele open vragen in te vullen.

Zijn er bepaalde voorwerpen die jou een goed gevoel geven? Of dieren? Of mensen? Noteer ze hieronder.

Mijn Klakske, Honden, Goede vrienden, Wiet, Wijven, Drugs, Fuif, Gezelschapsspel, Familie, Mijn ravetas

Zijn er bepaalde gedachten of ideeën die jou een goed gevoel geven? Misschien herinneringen aan een bepaald moment? Noteer ze hieronder:

Geld, Feesten, Wiet, Zomer, Warm, Vakantie, Sneeuw, Kerstmis, Familie en vrienden, Raven, Maten, Scheve momenten

Zijn er bepaalde plekken die jou een goed gevoel geven? Noteer ze hieronder:

Herk-de-Stad, Vijver, Raven, Feestjes, Wiet, Buitenchillen, Parken, Zwembad, Pleintjes, Authentiek, Moderne plaatsen, Musea, De zee, Feestzalen, Chillplekken

Nog andere dingen waar je aan denkt die jou goed doen voelen mag je hieronder tekenen of noteren:

Geld, Wiet, Roken, Neuken, Vrienden, Feesten, Rustige plaatsen, Gras, Terras, Kampvuur, Feestjes, Park, Ik wil een DNB fuif organiseren

(Bijlage 2. Enquête jongeren Arktos)

We concluderen hieruit dat de jongeren die we aantreffen bij Arktos, op meerdere vlakken verschillen van de gewone Diestse jeugd. Ze hebben behoefte aan een plek naast hun woonsituatie die ze als thuis kunnen beschouwen. Deze jongeren voelen zich goed bij de werking van Arktos, ze komen er samen en blijven er ook lang hangen. Voor hen is dit een tweede thuis, die in geen geval mag verdwijnen.

Ondanks het feit dat de meeste onder hen meestal een grof taalgebruik hanteren en softdrugs roken, respecteren ze allemaal dat Arktos een plaats is waar dit niet getolereerd wordt. Ze zijn Arktos dankbaar om hen een ruimte te bieden waar ze zichzelf kunnen zijn en niet verstoten worden.

Verder merken we dat de dingen die de jongeren een goed gevoel geven basiselementen zijn. Ze zijn tevreden met een goed grasveld. Andere jongeren uit Diest zouden hier wellicht veel grotere eisen rond stellen. Voor de jongeren van de jongerenwerking is het vooral belangrijk een eigen plek te hebben waar er niet over hen geoordeeld wordt; waar ze zowel kunnen samenkomen alsook zich kunnen afzonderen of even verstoppen.

De citadel van Diest is een aangewezen plek om deze jeugd in onder te brengen. Met zijn verscheidenheid aan typologieën is het mogelijk om voor al deze wensen een plaats toe te kennen. Ook de grote hoeveelheid aan natuur rondom en in de gebouwen zorgen voor een extra dimensie waar de jongeren zich thuis kunnen voelen.

De verschillende inhammen en muren geven jongeren de kans zich te verstoppen, al dan niet om alleen te zijn of in een klein groepje. Het is de bedoeling om niet alles voor te kauwen, maar genoeg ruimte te laten voor de eigen creativiteit van de jongeren, zodat de ruimtes optimaal ingedeeld kunnen worden naar de behoeftes van de jeugd.

Thuisgevoel

Om zicht te krijgen op hetgeen jongeren nodig hebben om een thuisgevoel te ervaren, raadpleegde ik de bachelorproef van Annelien Coppieters, studente orthopedagogie in Gent. Zij verrichtte in haar bachelorjaar (2017-2018) een participatief onderzoek naar het thuisgevoel van jongeren in een instelling of jeugdverblijf. Dit op psychologisch vlak, maar evenzeer op vlak van interieur en architectuur.

Door om te gaan met jongeren in een tehuis en samen met de jongeren te zoeken naar wat er beter kan, bekwam ze een kwalitatief zeer goed onderbouwd onderzoeksresultaat waar ik als student interieurarchitectuur zo mee aan de slag kan.

Coppieters (2018) richtte zich in haar onderzoek op jongeren die dag en nacht verblijven in de instelling, wat een verschil is met mijn ontwerp als dagverblijf. In een eerste luik van haar eindwerk beschrijft ze de moeilijkheden en negatieve ervaringen die de jongeren hebben in het gebouw van een instelling, bijvoorbeeld: slecht sanitair, waardoor de jongeren moeilijk naar het toilet gaan, vergeelde muren, omdat het meestal een oud gebouw is waar ze verblijven, een visbokaalgevoel, omdat ze voortdurend in het oog worden gehouden door de begeleiders,... . Dit zijn slechts enkele van de vele gebreken in instellingen die Annelien bespreekt.

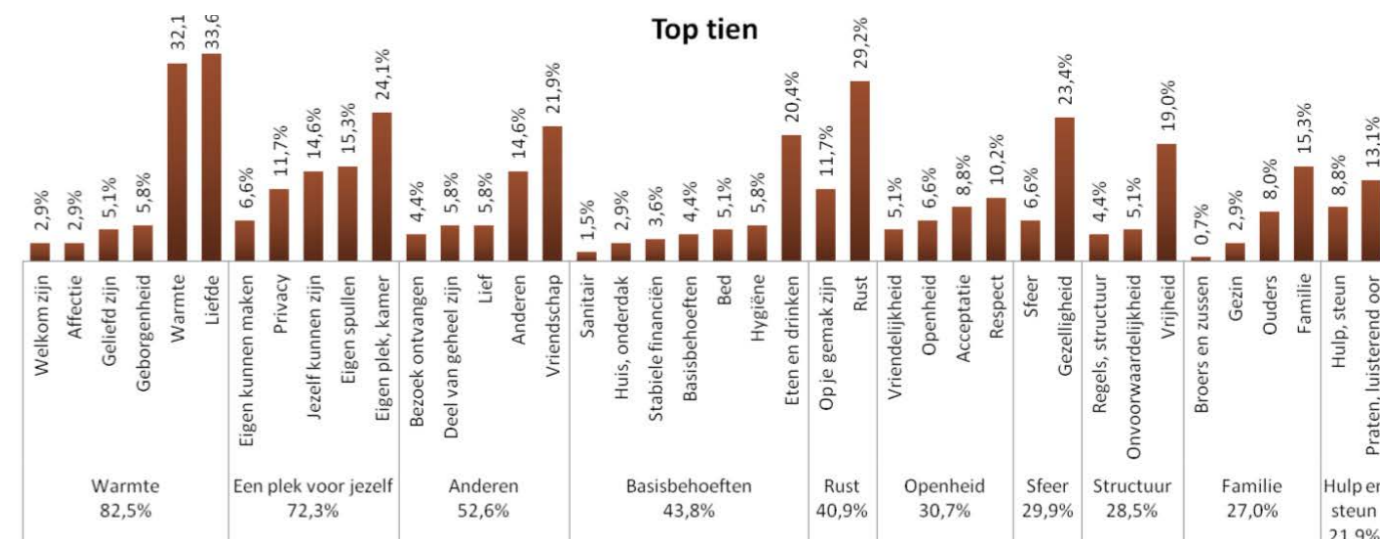
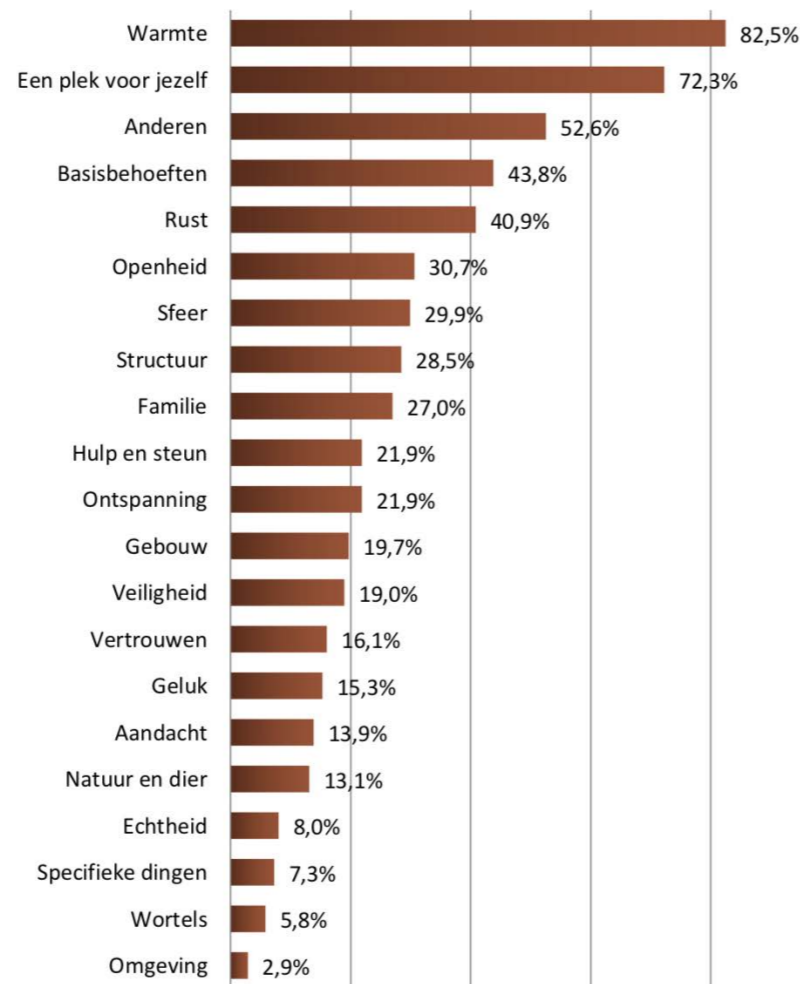
Daarna probeert ze samen met de jongeren vat te krijgen op het begrip 'thuisgevoel'. Ze vertrekt hierbij vanuit het algemeen menselijk verlangen naar een thuis, zoals beschreven door filosoof Daniel Schreiber.

“Schreiber bespreekt een collectief gevoel van thuisloosheid en ontworteld zijn. Tegenwoordig is een thuis hebben en thuis zijn niet langer een zekerheid des levens. Je krijgt het niet standaard met je mee. Thuisgevoel is een verlangen. In deze tijd is een thuisgevoel iets waaraan je moet werken.”
(Daniël Schreiber geciteerd in Coppieters, A. 2018: 22)

We kunnen stellen dat het thuisgevoel onder druk staat in onze huidige maatschappij. De opdracht van ontwerpers is om dit probleem niet uit de weg te gaan en te trachten dit gevoel te creëren in interieurs en open ruimtes.

In haar bachelorproef werkt Annelien Coppieters nauw samen met de jongeren uit de tehuizen en deed verschillende bevestigingen en workshops met hen. Vanuit deze participatieve methode bekwam ze volgende statistieken voor wat de jongeren nodig hebben om een thuisgevoel te ervaren.

Wat hebben jongeren nodig om zich thuis te kunnen voelen?

Uit deze grafieken is af te leiden dat de jongeren het meeste nood hebben aan warmte, een plek voor zichzelf, maar met behoud van contact met anderen. Onder warmte, wat een vaag begrip is, verstaan we dat de jongeren zich welkom willen voelen. Ook willen ze ervaren dat ze ergens graag gezien worden en zich gekoesterd voelen.

Mijn uitdaging bestaat erin deze begrippen te kaderen binnen mijn onderzoek naar geborgenheid.

Het zal belangrijk zijn dat de jongeren bij het binnenkomen van de ruimtes in de citadel een warm welkom-gevoel ervaren.

Daarnaast is er in de citadel zowel nood aan ruimtes waar de jongeren kunnen samenkomen en genieten van elkaars gezelschap, als aan ruimtes waar ze zich even kunnen afzonderen.

Ook neem ik vanuit het onderzoek van Annelien Coppieters mee dat het belangrijk zal zijn om voldoende aandacht te besteden aan de basisbehoeftes (goed sanitair, ...).

Als laatste aandachtspunt onthoud ik het ‘visbakgevoel’ van de jongeren uit Anneliens onderzoek. Wil ik de jongeren een thuisgevoel geven, dan zal het belangrijk zijn dat ze niet het gevoel hebben continu op de vingers gekeken te worden.

(Coppieters 2018)

“Biedt ons structuur, maar geef ons ook vrijheid. Dat kan alle twee.”

(Jongere in Coppieters 2018: 45)

2.2.3 Postkaartenactie

Bij het creëren van een plaats waar jongeren zich kunnen ontplooiën en een nuttige tijdsbesteding hebben, is het noodzakelijk om de jongeren zelf een stem te geven. Niet alleen de jongeren die het wat moeilijker hebben, maar elke jongere uit de stad Diest.

Door de input van de jongeren kunnen we rekening houden met hun ideeën en zaken die zij belangrijk achten. Zo kunnen we in de herbestemming van de citadel een plek voorzien die echt van hen is, zoals ze zich hebben ingebeeld en dan uitgevoerd kunnen zien.

Vanuit de stad Diest werd in 2017 door de jeugddienst een postkaartenactie op poten gezet. Het doel van de actie was om zoveel mogelijk ideeën te verzamelen voor de nieuwe invulling van de citadel.

Alle scholen van Diest en twee jeugthuizen uit de buurt zorgden ervoor dat de jongeren uit Diest hun idee kwijt konden op een postkaartje. Door deze laagdrempelige en creatieve aanpak verzamelde de jeugddienst maar liefst 1100 voorstellen.

De voorstellen werden in vier grote groepen onderverdeeld:

Handel en Horeca: 177

Activiteiten: 174

Culturele invulling: 174

Ruimtelijke invulling: 414

Hieronder geven we kort weer om welke soort voorstellen het ging in elke categorie:

Bij de voorstellen die draaiden rond horeca en handel, werd het idee van een bar en ontmoetingsplaats het meest genoemd. Daarnaast zagen de jongeren graag een (street-)food markt of foodhal doorgaan in de citadel. Deze foodhal kan ruimer bekeken worden als een grote stadsbarbecue en dergelijke sociale evenementen.

Onder de noemer ‘winkelcentrum’ waren voornamelijk kleine winkeltjes of marktjes populair. Deze zouden volgens de jongeren kunnen ingevuld worden met tal van jonge ondernemers.

De categorie ‘activiteiten’ omvat een breed gamma aan ideeën. Een terugkerend thema in deze categorie is sport, waarbij de jongeren duidelijk de voorkeur gaven aan meer avontuurlijke sporten, als: paintball, bowling, een klimmuur, carting,...

Bij de ideeën rond cultuur stond een filmzaal op de absolute nummer één met maar liefst 120 stemmen. Voor de jongeren is het naar de cinema gaan met vrienden een eerste stap naar het alleen uitgaan zonder supervisie van ouders. De idee van een cinema kan dus ruimer bekeken worden als een vorm van laagdrempelig entertainment waar jongeren zonder volwassenen kunnen vertoeven.

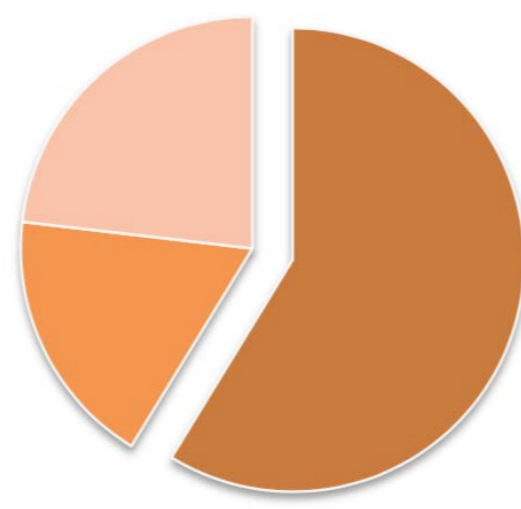
Andere voorstellen rond cultuur behelsden repetitieruimtes, ruimtes voor expo's en kunstateliers, ruimtes voor toneel en dans,...

De voorstellen rond ruimtelijke invulling waren divers. Op nummer één stond een indoor skatepark, gevolgd door een trampolinehal en een fuif- en evenementenzaal.

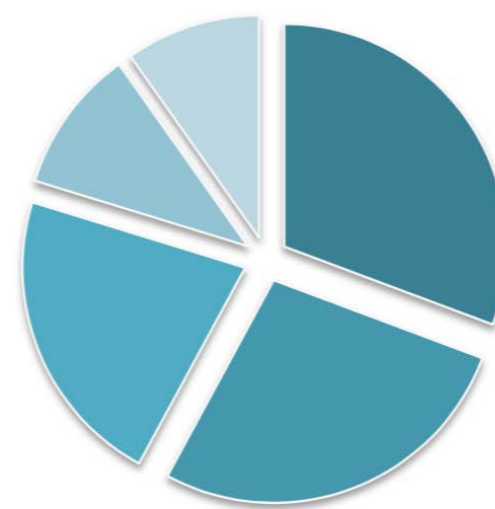

- Paintball
- Klimmuur
- Hockey
- Lasershooten
- tafelvoetbal en pooltafel, pingpong
- Escape Room
- Hindernissen/avonturen parcours
- Ballenbad

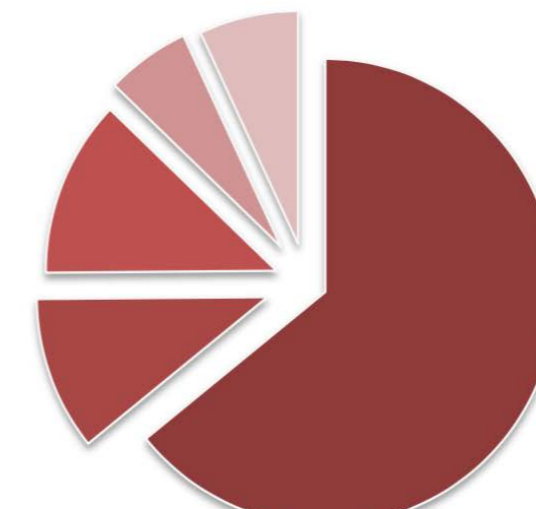
- Bowling
- Carting
- Fitness
- Airsoft
- Basketbal
- Paardrijden
- Reality Bril parcours
- Hoogteparcours

- Bar en ontmoetingsplaats (chillounge)
- Winkelcentrum
- (street) food markt / foodhal

- Indoor skatepark
- Trampoline park
- Fuif en feestzaal
- Zwembad
- Freerun park

- Cinema
- Dans
- Expo: Graffiti & foto
- Theater/jeugdtheater
- Muziek

Verder waren er nog enkele speciale voorstellen zoals: een sushi festival, cursussen zelfverdediging, een ballenbad, een standbeeld om op te tekenen, een muziekbib, een lamapark en nog veel andere.

De jongeren van Diest zijn ruimdenkend, ze zijn niet bang van een knotsgek idee en hebben zich laten gaan bij de voorstellen. In mijn programma voor de citadel zal ik dan ook rekening houden met deze voorstellen en ervoor zorgen dat de jeugd er haar creatieve ei in kwijt kan.

Onderaan de kaartjes mochten de jongeren volgende zin aanvullen: "Ten slotte had ik in Diest nog graag...". Hierbij kwamen ook enkele resultaten die ik graag zou willen meenemen: goede openbare toiletten, meer kleur, gratis wifi, groter jeugdhuis, goede brommerwinkel, veilige fietsenstalling, parking voor tune auto's,...

(PIKET 2017)

03

Ontwerp

3.1 Citadel van Diest

Locatie

De citadel van Diest bevindt zich in de provincie Vlaams-Brabant, gemeente Diest. Hij is gelegen op de Allerheiligenberg en staat in contact met de N2 richting Leuven en de N10 naar Aarschot. De citadel ligt op wandelafstand van het centrum van Diest en is eenvoudig bereikbaar vanuit het station van Diest.

Bouw en erfgoed

We zien de citadel verschijnen op de historische kaarten van P. Vandermaelen (1846-1854). Het ontwerp voor de vestigingsmuren rond Diest werd getekend door majoor Ch. G. A. Laurillard-Fallot die reeds een reputatie had opgebouwd rond vestigingsbouw in zowel het Nederlandse als Franse leger. Tijdens de bouw liet Laurillard-Fallot het leven en de uitvoering verder geleid onder het bewind van J.E. De Lannoy. Ook de plannen voor het fort Leopold en de citadel werden aan hem toegekend.

De citadel maakt deel uit van een 12-frontige stadsomwalling. Rondom de citadel werd het glacis voorzien van eiken, beuken en essen. Dit zou nuttig worden voor het leveren van gereedschapshout. Vanaf 1904 begon men met de afbraak van een reeks stadspoorten en stadswallen. In 1929 werd beslist door de overheid een stuk aan de stad Diest af te staan. Zo werd de stad Diest eigenaar van het stadsgedeelte tussen de Leuvense poort en de Hasseltsepoort alsook het stuk tussen het station en de citadel.

De 19e eeuwse stadsomwalling werd in 2011 tot bouwkundig erfgoed genaamd. Het groen rond de citadel werd in 2015 tot erfgoedlandschap bekroond. Een derde van de stadsomwalling, samen met de citadel en het fort Leopold werden gespaard van sloop en zijn vandaag de dag nog steeds zichtbaar. (Deneef en Paesmans, 1996)

Opbouw citadel

De citadel werd gebouwd in de vorm van een vijfhoek. Aan de voorzijde bevindt zich het stedelijke front, waar men vandaag de dag een toegangsweg vindt die naar de citadel leidt. (1)

Rond het paradeplein (2), dat eveneens een vijfhoek vormt, liggen bomvrije lokalen die boven de grondoppervlakte gebouwd zijn. Aan de voorzijde van het plein is het stadsbastion gelegen (3) dat helaas afgebroken werd om plaats te maken voor nieuwe officiers gebouwen. Achter het paradeplein bevinden zich de bastions met droge gracht (4). Aan de uiteindes van deze droge gracht zijn de ondergrondse tenailles gelegen. In de buitenste ring van de site vinden we aan de stadzijde het gedeelte intra muros (5). Buiten de stadsmuren is dit een bebost glacis (6). De officiële toegangsweg en stadswal zijn gelegen aan de oostkant van de citadel (7).

3.2 Herbestemming citadel

Masterplan

De gehele site bedraagt 28 hectare. De gebouwen nemen hiervan 10200 vierkante meter in beslag. Tot het vertrek van de para's in 2011 was de citadel een gesloten complex. De site was niet toegankelijk voor publiek, wat absurd lijkt aangezien de site 15% van de stad Diest omvat. In de herbestemming van de site is het belangrijk dat de citadel een levendig toevluchtsoord wordt voor zowel mensen van en buiten Diest.

Gezien de omvang van de site zou één enkele functie een karige invulling zijn. De verschillende blokken bij de courtines zullen diverse functies krijgen. Hierbij zal rekening gehouden worden met de uiteenlopende leeftijden en groepen binnen groot Diest. Er is ruimte voor lokalen voor jonge ondernemers, actieve gilden, alternatieve markten, lokalen voor turn- en circusgroepen, de academie, een cinema, ... Ook het grote paradeplein voor de courtines vormt een uitgelezen locatie voor evenementen en bijeenkomsten. Vandaag de dag vinden hier al regelmatig evenementen plaats zoals een foodtruck festival, jamsessies, Refashion (hippe tweedehands markt) en sinds dit jaar ook het technofestival Garnizoen.

Het is de bedoeling dat er voor iedereen wat wils is op de site zodat deze een nieuwe bruisende plek kan worden voor de stad Diest.

Omdat het gehele complex een immense oppervlakte heeft, is het onmogelijk om dit uit te werken binnen de tijdsspanne van het masterjaar. Ik koos ervoor om blok VI en bijhorende tenailles gedetailleerd uit te werken als jongeren-centrum.

Blok VI concept

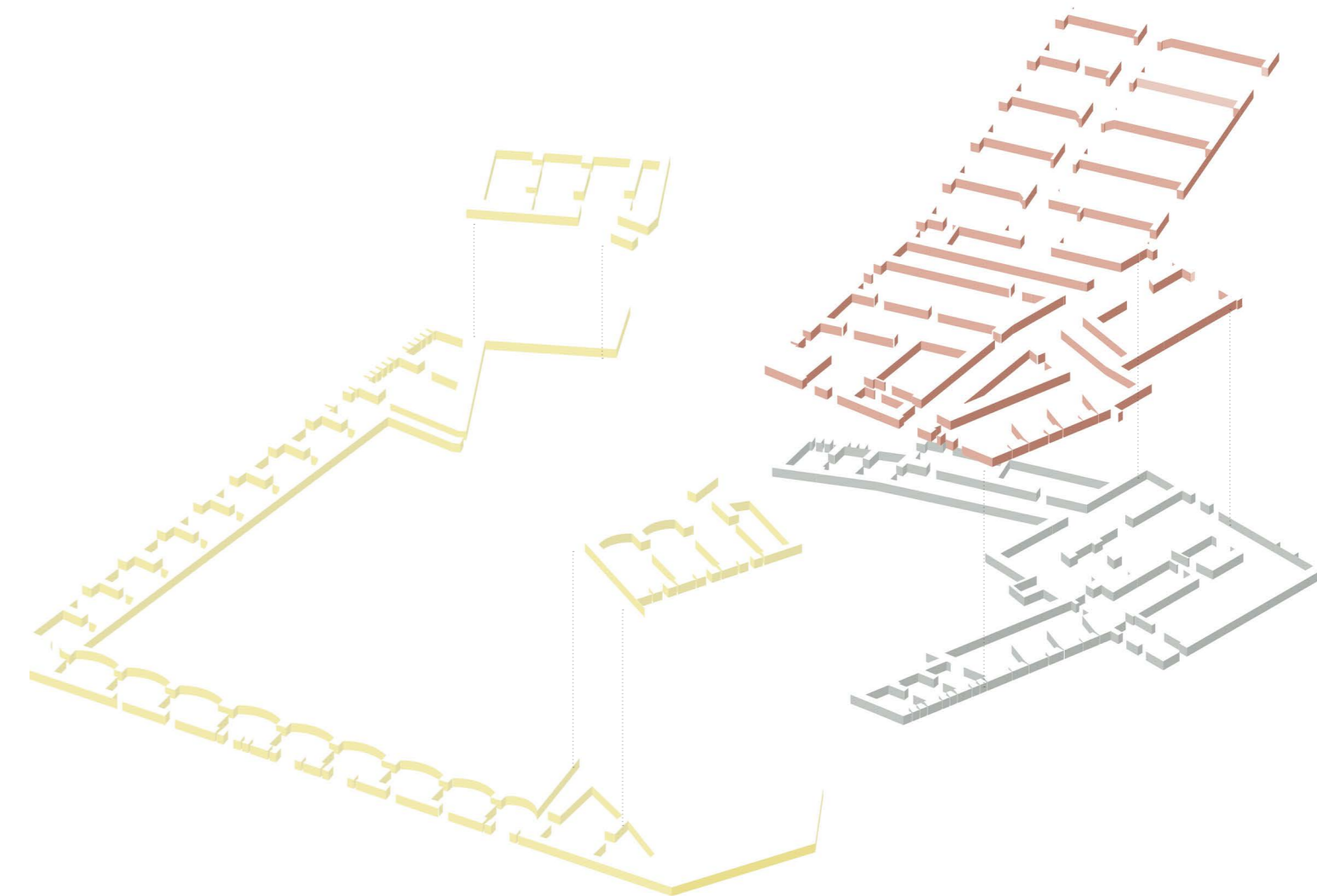
Het uitgewerkte deel bevindt zich aan de zuidwestelijke kant van de site. Ze bestaat uit bovengrondse lokalen, een kelderverdieping en tenailles. Deze laatste zijn te bereiken via een neerwaartse gang die uitkomt in de droge gracht. De jongeren van Diest hebben nood aan een omgeving waar ze zich kunnen ontplooiën en zich thuis kunnen voelen. Blok VI zal hen dit bieden.

Om de oude en soms lugubere gebouwen van de citadel om te vormen tot ruimtes die geborgenheid bieden zijn er een hele reeks aanpassingen gebeurd. Stuk voor stuk staan deze nieuwe ontwerpen op zichzelf en blijft de formaliteit en het karakter van de citadel zo veel mogelijk onaangeroerd. Doordat de nieuwe elementen worden toegevoegd aan de oorspronkelijke eerder angst-aanjagende ruimtes en gangen krijgen we een interessante dialoog.

De Diestse jeugd zal verwelkomd worden in het jongerenverblijf dat zich in de bovengrondse ruimtes bevindt. Deze is doorheen de dag opengesteld voor jongerenwerking. De jeugd vindt er een plaats om samen te komen, een vinyl-/muziekbib, een brommerwerkplaats, verschillende skateramps, studeerruimtes, buitenruimtes,... Daarnaast zal in de kelder een ontmoetingsbar worden geopend. Hier hebben jongeren de mogelijkheid iets te drinken of gewoon gezellig te *chillen*. Naast de bar is een kleine ruimte beschikbaar die kan dienen voor het organiseren van feestjes of muziekevenementen.

In de ondergrondse tenailles zal een jeugdherberg gevestigd worden. Ze biedt een slaapplek aan een 40-tal personen. Naast de aaneengeschaalde slaapruides zijn er ook gemeenschappelijke ruimtes waar de gasten gezellig kunnen vertoeven of genieten van een ontbijt. De kamers komen uit in de laatste droge gracht die overgoten wordt met zonlicht van de middag tot de avond. Hier kan je uit de wind genieten van de serene sfeer.

3.3 Ontwerp geborgenheid

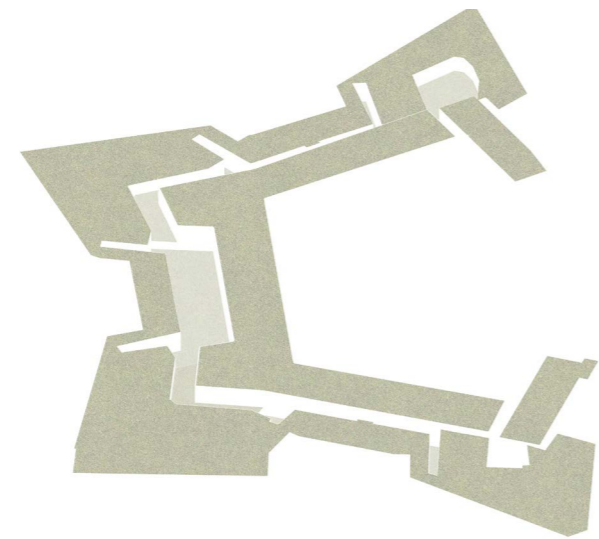

Grondplannen isometrie - Tenailles en blok VI

Buitenruimte

De connectie met de natuur is groot in de citadel van Diest. Om dit gevoel te versterken maakt de droge gracht deel uit van het jongerenverblijf. De jongeren zijn hier vrij om hun tijd door te brengen, te picknicken, dingen te organiseren,...

Droge gracht

De buitenruimte heeft een open indeling, zonder vaste elementen of afdak. Ik koos hiervoor omdat er voldoende overdekte open ruimtes in de gebouwen van de citadel aanwezig zijn om te schuilen bij slechte weersomstandigheden. Ook is het een bewuste keuze om het karakter van de gracht niet aan te tasten. In de gracht zorgen de muren van de citadel voor beschutting en de bomen op de glacis zorgen voor een natuurlijk afdak. Op de glacis is er ook een vuurplaats aanwezig die jongeren op aanvraag kunnen gebruiken. Ook de toegangsweg naar de jeugdherberg bevindt zich in de open lucht.

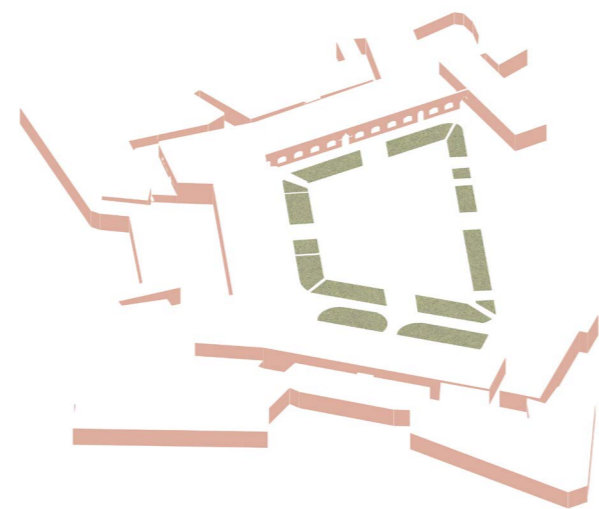
Vuurplaats

Ingang hostel

Paradeplein

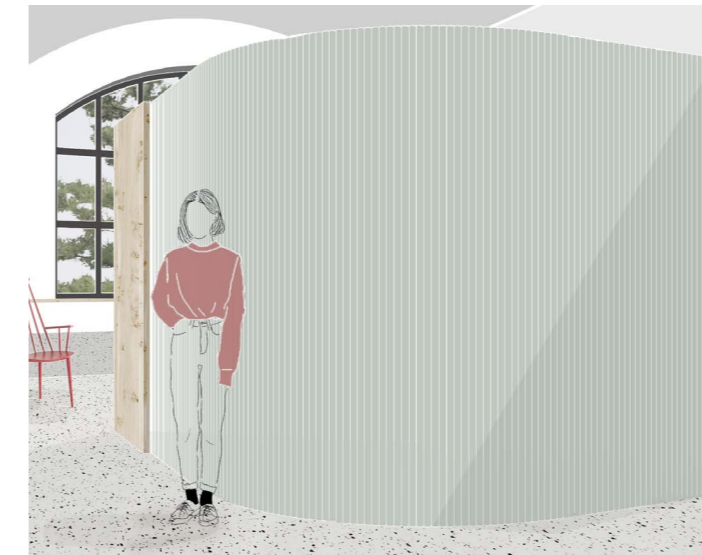
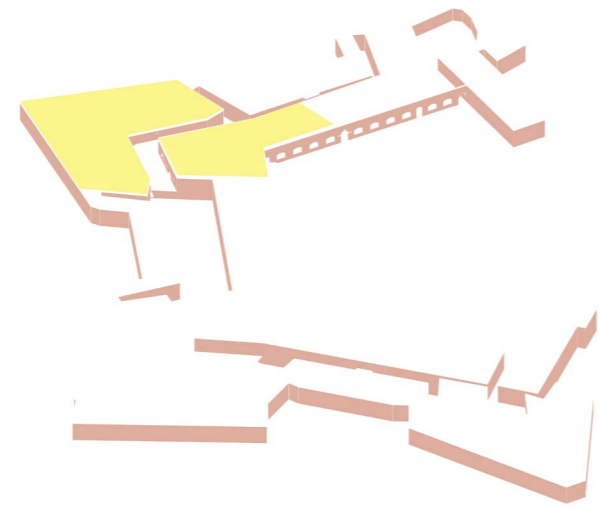
Het paradeplein blijft in het ontwerp onaangeroerd. De betonnen ondergrond vormt een ideale setting voor eventuele evenementen. Ook de aangelegde perken worden herbruikt en aangevuld met extra groen.

Ingang blok VI

Gebouwen – Blok VI en Tenailles

De ruimtes binnenin de citadel, met in het bijzonder het interieur van blok VI en de tenailles krijgen een invulling met als vertrekpunt geborgenheid. De formaliteit van de ruimtes blijft behouden, maar er worden verschillende elementen toegevoegd aan de bestaande toestand, om *shelter* en een gevoel van geborgenheid uit te stralen.

Huiswerkruimte

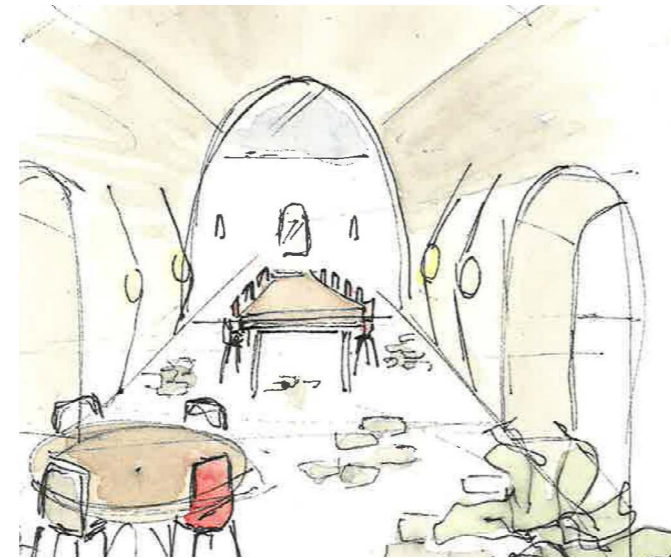

Hostelkamer

Hostelkamer

Ontbijtruimte hostel

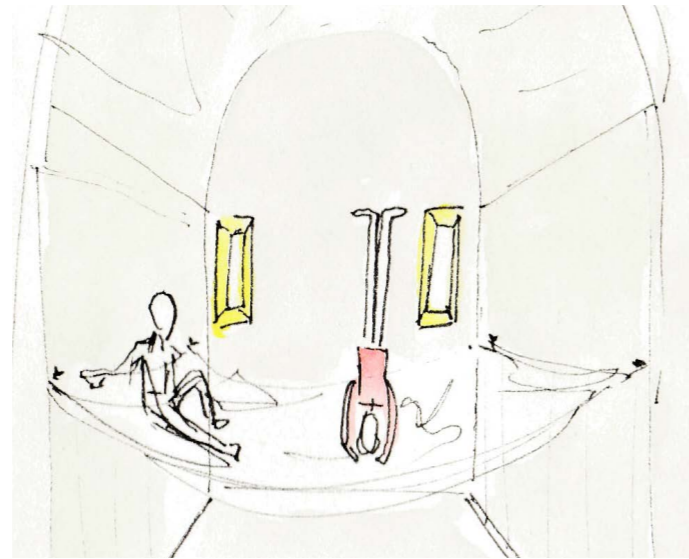
De geborgenheid uit zich niet enkel in de vormtaal die gebruikt wordt in het ontwerp. Ook conceptuele ideeën vormen een uitgangspunt voor het invullen van de ruimtes. In het jongerenverblijf zijn er verschillende soorten ruimtes. Lokalen waar je in groep kan rondhangen, kleine boxen waar je de rust kan opzoeken en genieten van het alleen zijn, *chillplekken* zoals hangmatten en ingerichte inhammen vormen een setting die groepjes jongeren zich kunnen toe-eigenen... . Via deze weg is er voor ieder individu wat wils.

Naast deze ruimtes wordt er ook ingespeeld op de eigen ideeën van de jongeren. Verschillende gekke hersenspinsels die onrealistisch leken heb ik verwerkt tot eyecatchers in de citadel. Zo wordt een kleinschalig ballenbad aan de ingang van de ondergrondse bar een plek waar de jeugd foto's kan nemen en delen via sociale media. #DeCitadellsVanOms

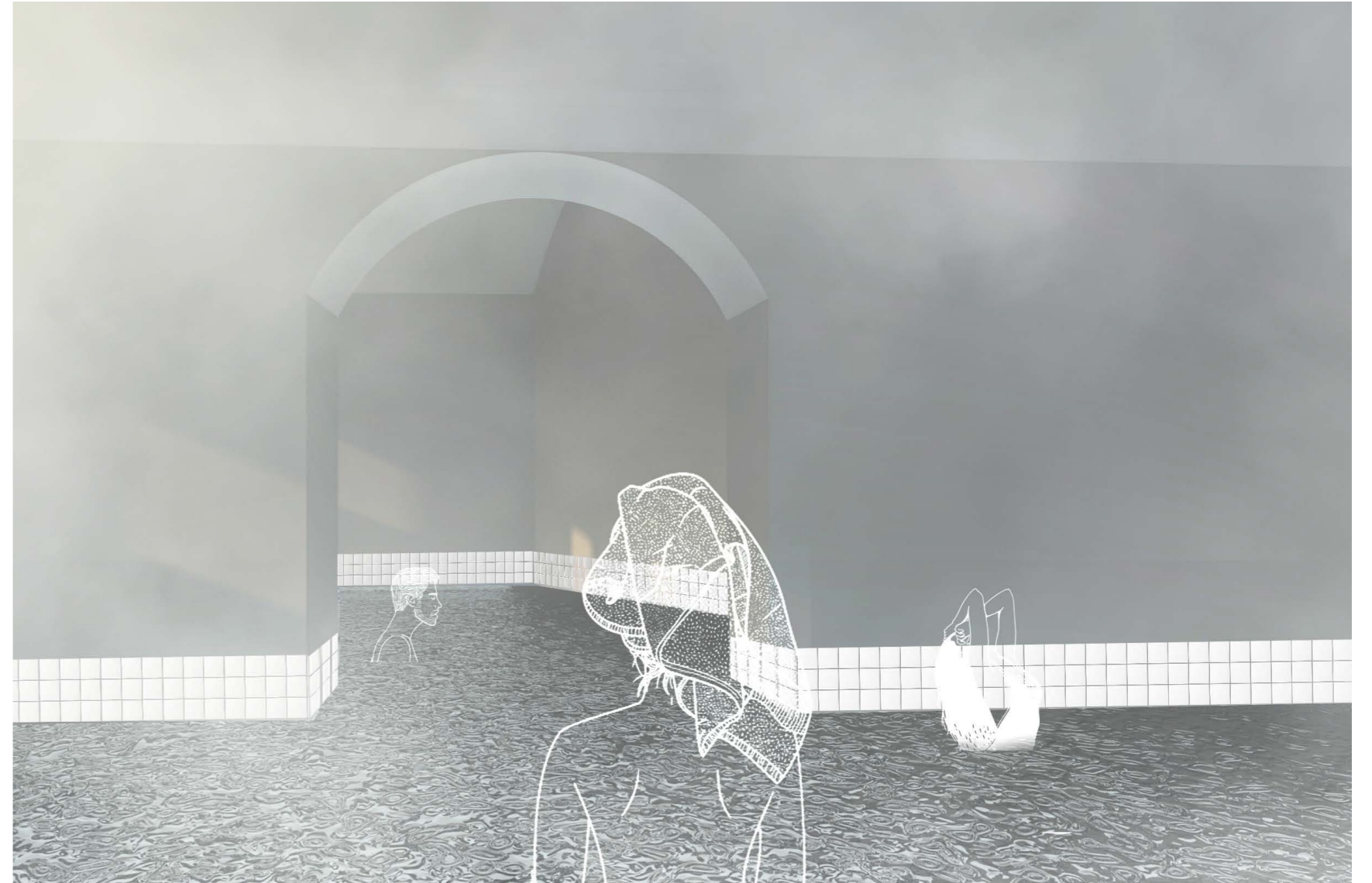
In de jeugdherberg wordt een badruimte voorzien, waar je kan baden tussen de gewelven, diep onder de grond. Een sacrale voorziening waar je tot rust kan komen. In blok VI wordt ook een stilleruimte gecreëerd die niets meer bevat dan een laag zand, gepolijste wanden en een lichtkoepel die zonlicht binnenbrengt.

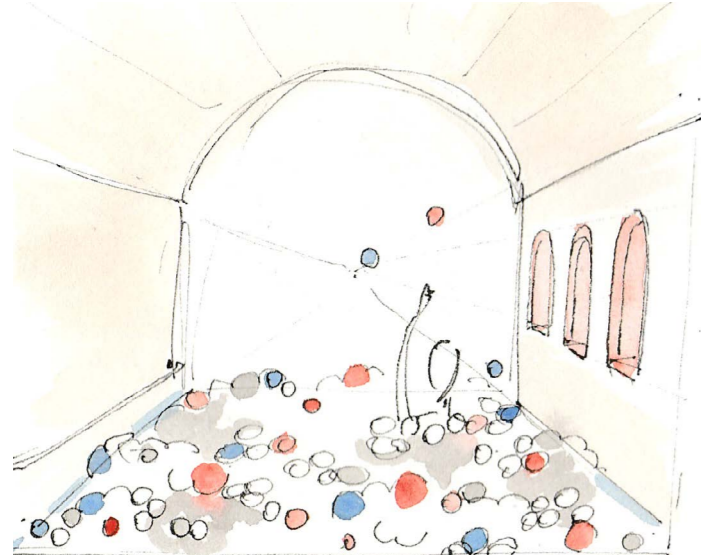
Bar

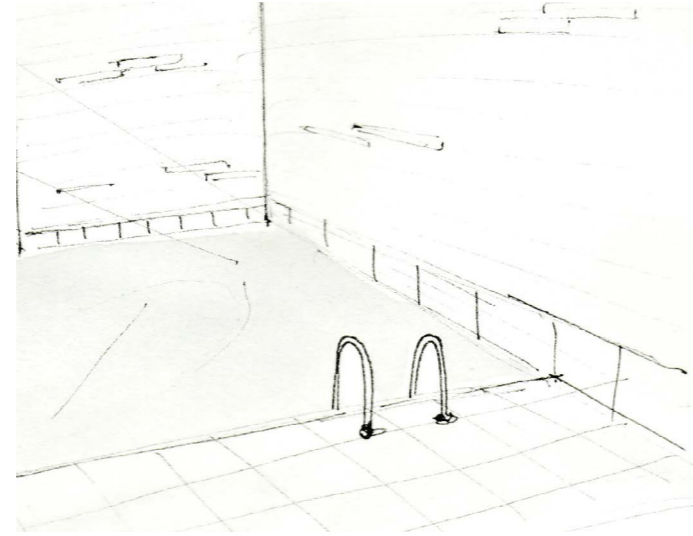
Hangmat

Badruimte hostel

Ballenbad

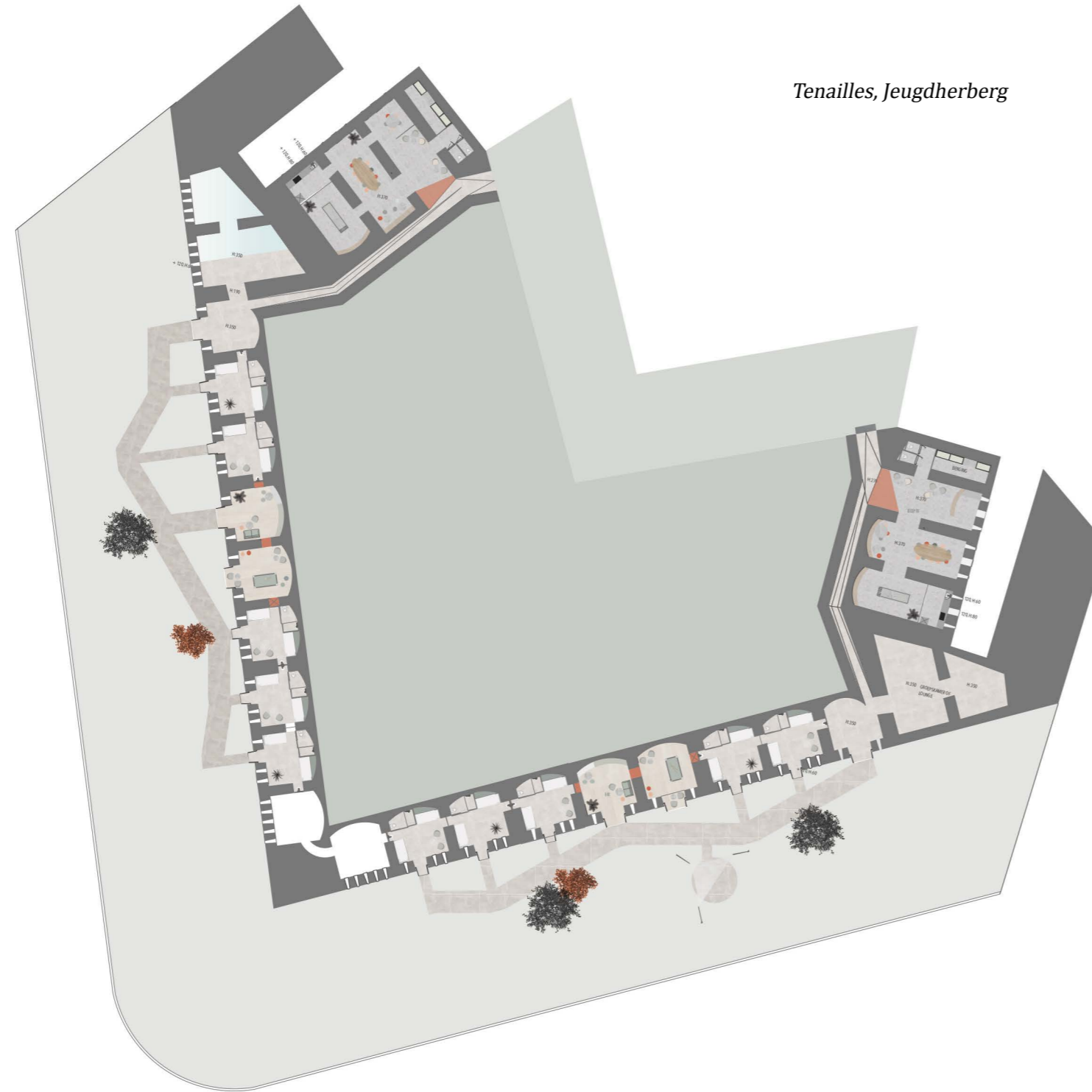

Badruimte hostel

Stiltekamer

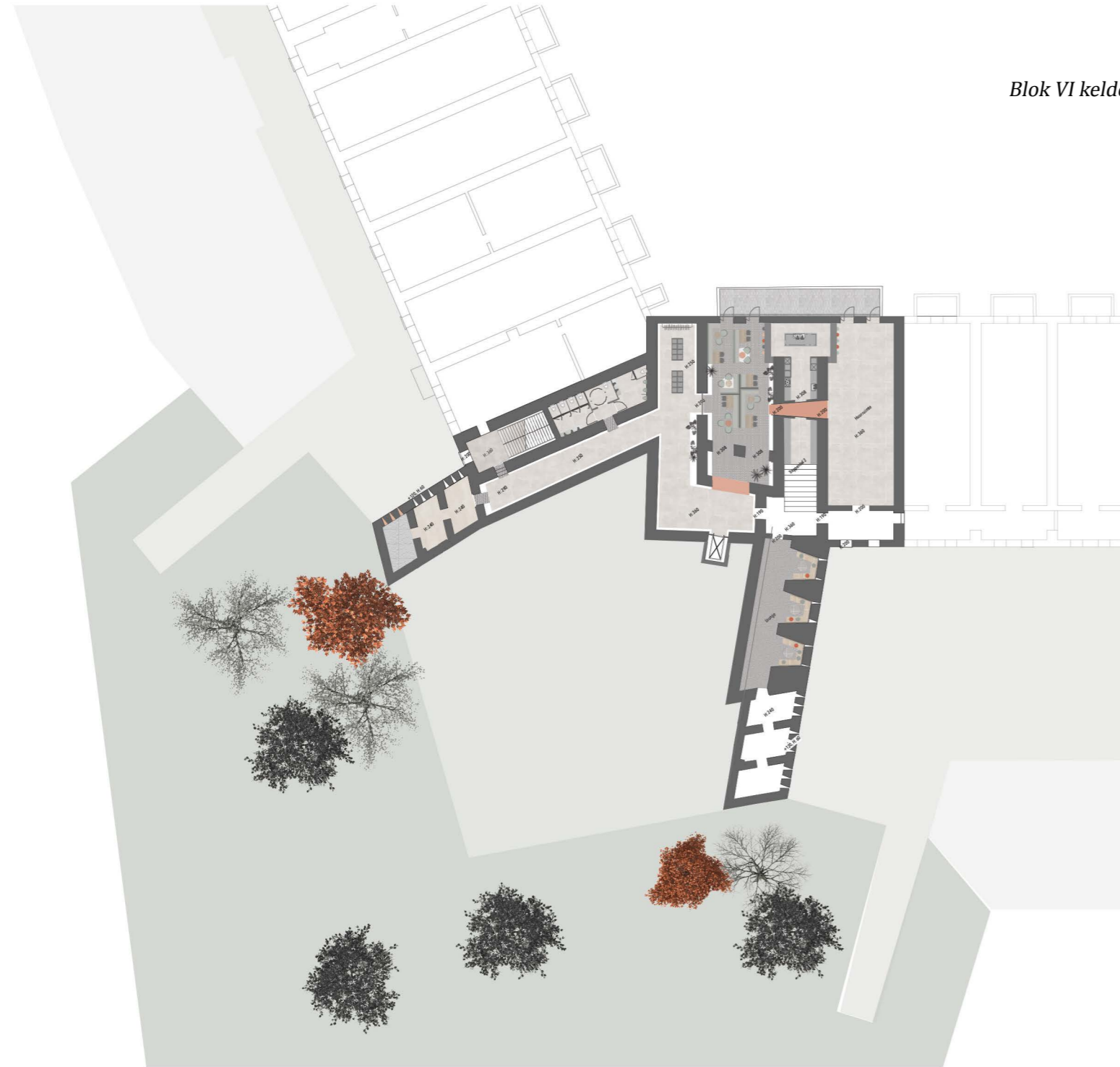

Tenailles, Jeugdherberg

Blok VI gelijkvloers, Jongerenverblijf

Blok VI kelder, Ontmoetingsbar

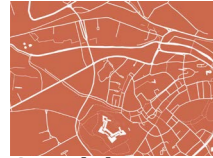
04 Referenties

Literatuurlijst

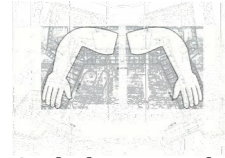
- 1 /, R. V. R. E. (2016, 5 april). Lab Noord brengt jongeren samen. Gazet van Antwerpen. Geraadpleegd van https://www.gva.be/cnt/dmf20160404_02219642/lab-noord-brengt-jongeren-samen
- 2 Arktos (2019a). Arktos. Geraadpleegd op 9 april 2019, van <https://arktos.be/nl/home>
- 3 Arktos (2019b, maart). Halte 24 [PDF]. Geraadpleegd op 9 april 2019, van https://www.besafe.be/sites/default/files/2019-03/hasselt_halte_24.pdf
- 4 Bachelard, G., & Jolas, M. (1994). The Poetics of Space. Boston, Verenigde staten: Beacon Press.
- 4 Coppieters, A. (2018). Jouw voorziening. Een T(e)huis? (scriptie). Geraadpleegd van <https://www.scriptiebank.be/scriptie/2018/jouw-voorziening-een-tehuis>
- 5 De serre. (z.d.). Geraadpleegd op 24 maart 2019, van <https://www.deserrehasselt.be/>
- 6 Deneef, R., & Paesmans, G. (1996). 19de-eeuwse verdedigingsgordel Diest. Geraadpleegd op 26 april 2019, van <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/126646>
- 7 Ensie. (2016, 14 maart). Geborgenheid. Geraadpleegd op 9 april 2019, van <https://www.ensie.nl/redactie-ensie/geborgenheid>
- 8 Hazekamp, J. L. (1985). Rondhangen als tijdverdrijf: over het onder-elkaar-zijn van jongens en meisjes in de vrije tijd. Amsterdam, Nederland: VU Uitgeverij.
- 9 MOP urban design. (z.d.). citadel te diest de herbestemming van de citadel een uniek moment in de geschiedenis van de stad van witte vlek naar vernieuwende stedelijke kern [PDF]. Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <https://www.diest.be/nl/49/content/3731/citadel.html>
- 10 PIKET. (2017). Postkaarten actie (rapport). Diest: Piket.
- 11 Spanjaard, H. (2015, juni). Ontwikkelingstaken [pdf]. Geraadpleegd op 28 maart 2019, van <http://www.hanspanjaard.nl/wp-content/uploads/2015/12/ontwikkelingstaken-Spanjaard-Slot-2015.pdf>
- 12 Provincie Vlaams brabant, R. (2014, mei). Citadel van Diest. Geraadpleegd op 17 februari 2019, van https://www.vlaamsbrabant.be/binaries/brochure-citadel-diest-2014-WEB_tcm5-74297.pdf
- 13 Van Ceulebroeck, N. (2011). De hangman over jongeren in het straatbeeld. Brussel, België: Politeia.
- 14 Van Dale uitgevers. (2019). Van Dale. Geraadpleegd op 21 maart 2019, van <https://www.vandale.be/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/rondhangen>
- 15 Van Dale. (2019). Geraadpleegd op 9 april 2019, van <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/geborgenheid>
- 16 Van Gogh, V. (1914a). Vincent van Gogh, Brieven aan zijn broeder. Deel 2 · dbnl. Geraadpleegd op 16 maart 2019, van https://www.dbnl.org/tekst/gogh006brie02_01/gogh006brie02_01_0003.php?q=nest
- 17 Van Gogh, V. (1914b). Vincent van Gogh, Brieven aan zijn broeder. Geraadpleegd op 16 maart 2019, van https://www.dbnl.org/tekst/gogh006brie02_01/gogh006brie02_01_0003.php?q=nest
- 18 Vansina, D. (2017, 24 maart). project BAAS [PDF]. Geraadpleegd op 2 april 2019, van <https://www.mijnleuven.be/onze-projecten/baasleuven>

Afbeeldingen

Grondplan Diest, eigen creatie

Omhelzing citadel, eigen creatie

Aquarel 1, eigen creatie

Fossés de la citadelle [Foto]. (2019, 14 februari). Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <http://diest.bbts.be/de-citadel/>

Verschansing citadel [Foto]. (2019, 14 februari). Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <http://diest.bbts.be/de-citadel/>

Droge gracht, eigen beeldmateriaal

Burton, J. (z.d.). Moohren chick [Foto]. Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <https://www.dkimages.com/?13821255725317294103>

TheNomad916. (2013, 19 oktober). Baby Sea turtle hatching [Video]. Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <https://www.youtube.com/watch?v=eWQrRoli304>

Ingang tenailles, eigen beeldmateriaal

G Fisher, A. (2018). forgotten corners of Berlin [Foto]. Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <https://www.instagram.com/andrew.g.fisher/>

Aquarel 2, eigen creatie

Droge gracht x Van Gogh, eigen creatie

Groendak citadel, eigen beeldmateriaal

Zicht keldertrap, eigen beeldmateriaal

Praten met beelden, eigen creatie

G Fisher, A. (2018). forgotten corners of Berlin

G Fisher, A. (2018). forgotten corners of Berlin

Tenailles, eigen beeldmateriaal

Tenailles, eigen beeldmateriaal

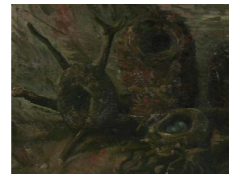
Paradeplein, eigen beeldmateriaal

Stapleton, R. (2018, 30 november). Farnsworth House - Rich Stapleton [Foto]. Geraadpleegd op 14 maart 2019, van <http://richstapleton.com/farnsworth-house/>

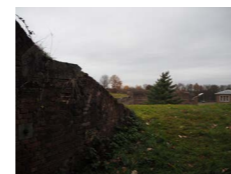
Olucha, C. (2018, 18 augustus). Farnsworth House Plan [Foto]. Geraadpleegd op 14 maart 2019, van <https://gembox.ca/farnsworth-house-plan/new-farnsworth-house-floor-plan-dimensions-legant-plan-farnsworth/>

Van Gogh, V. (1885, september). Vogelnesten - Van Gogh Museum [Foto]. Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <https://www.vangoghmuseum.nl/nl/collectie/s0001V1962>

Van Gogh, V. (1883, oktober). Boerderij met turfhopen - Van Gogh Museum [Foto]. Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <https://www.vangoghmuseum.nl/nl/collectie/s0130V1962>

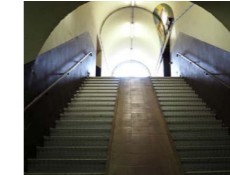
Groendak citadel, eigen beeldmateriaal

Droge gracht, eigen beeldmateriaal

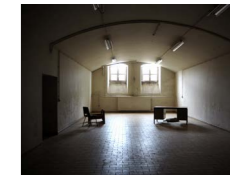
Droge gracht, eigen beeldmateriaal

Keldertrap, eigen beeldmateriaal

Doorgang gelijkvloers, eigen beeldmateriaal

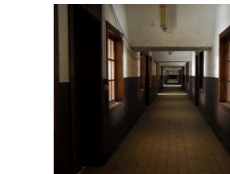
Kelderruimte, eigen beeldmateriaal

Bovengronds lokaal, eigen beeldmateriaal

Bovengronds tussenstuk, eigen beeldmateriaal

Bovengrondse gang, eigen beeldmateriaal

Droge gracht x Seurat, eigen creatie

Droge gracht x Van Gogh, eigen creatie

Kelderruimte x Renoir, eigen creatie

Paradeplein x waterpartij, eigen creatie

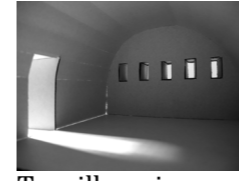
Indeling deur x Brusselse wafel, eigen creatie

Schimmelmuur x Pizza margarita, eigen creatie

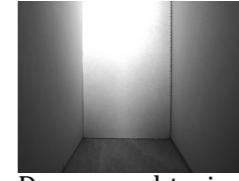
Trappenhal x Raphaël, eigen creatie

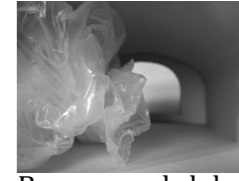
Tenailles, eigen maquettestudie

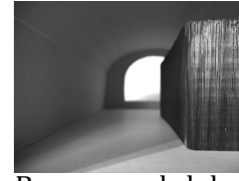
Tenailles, eigen maquettestudie

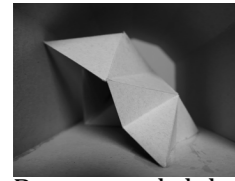
Droge gracht, eigen maquettestudie

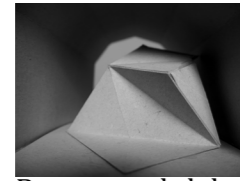
Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

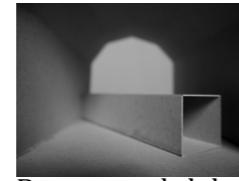
Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

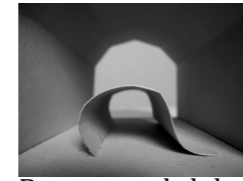
Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

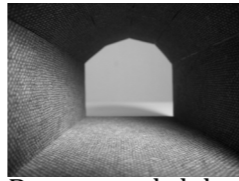
Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

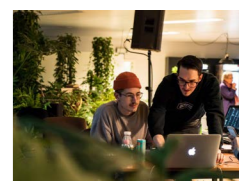
Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

Aquarel 3, eigen creatie

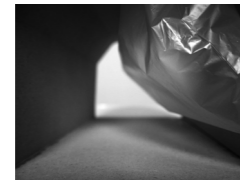
Filmrol 5 [Foto]. (z.d.). Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <https://www.deserrehaselt.be/>

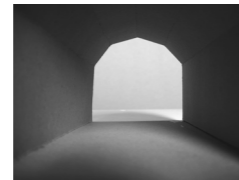
Filmrol 10 [Foto]. (z.d.). Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <https://www.deserrehaselt.be/>

Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

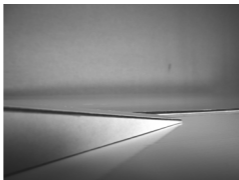
Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

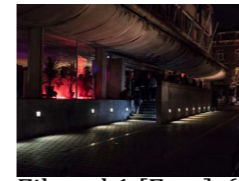
Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

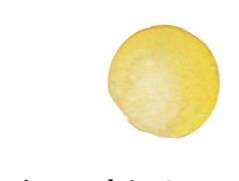
Bovengronds lokaal, eigen maquettestudie

Droge gracht, eigen maquettestudie

Filmrol 1 [Foto]. (z.d.). Geraadpleegd op 5 mei 2019, van <https://www.deserrehaselt.be/>

Aquarel 4, eigen creatie

Grondplan Diest, eigen creatie

Vandermaelen, P. (1854). Vandermaelen kaarten [Foto]. Geraadpleegd op 16 april 2019, van <https://www.geopunt.be/>

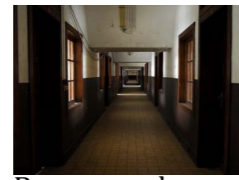
MOP urban design. (n.d.). citadel te diest de herbestemming van de citadel een uniek moment in de geschiedenis van de stad van witte vlek naar vernieuwende stedelijke kern [Foto]. Geraadpleegd op 5 mei, 2019, van <https://www.diest.be/nl/49/content/3731/citadel.html>

Bovengronds lokaal, eigen beeldmateriaal

Bovengronds tussenstuk, eigen beeldmateriaal

Bovengrondse gang, eigen beeldmateriaal

Droge gracht x Seurat, eigen creatie

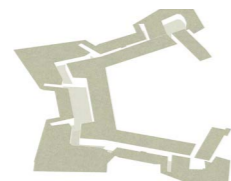
Droge gracht x Van Gogh, eigen creatie

Grondplannen
isometrie, eigen
creatie

Droge gracht, eigen
creatie

Groen isometrie,
eigen creatie

Vuurplaats, eigen schets

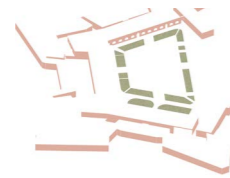

Droge gracht, eigen
schets

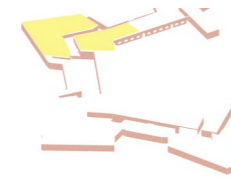
05 Bijlages

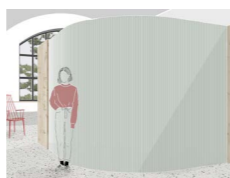
Paradeplein, eigen cre-
atie

Paradeplein isometrie,
eigen creatie

Blok VI isometrie, eigen
creatie

Huiswerkboxen, eigen
creatie

Hostelkamer, eigen
creatie

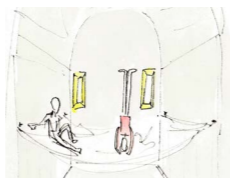
Hostelkamer, eigen
schets

Ontbijtruimte hostel,
eigen schets

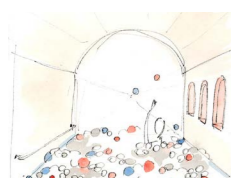
Bar lounge, eigen schets

Hangmat, eigen schets

Bad hostel, eigen creatie

Ballenbad, eigen schets

Bad hostel, eigen schets

Grondplan tenailles,
eigen ontwerp

Grondplan gelijkvloers,
eigen schets

Grondplan kelder,
eigen creatie

Bijlage 1. Interview Gert Broos

Interview met vormingsmedewerker Gert Broos van Arktos Diest en zijn aanwezige stagiair Bo in het kader van hun jongerenwerking. De gestelde vragen waren voor mij belangrijk als aanvullende informatie en voor het ontwerp van het jongerenverblijf.

4 maart 2019 in de Officiersgebouwen op de Citadel van Diest

B: Zijn het steeds dezelfde jongeren die terug komen of zijn er regelmatig nieuwe gezichten?

G: Ja, euhm, voor de woensdagnamiddag, dus Wa Diest zelf zijn we met een hele grote groep jongeren en dat kan wel eens zijn dat er eens iemand niet komt en dan weer wel. De kerngroep is een vaste groep van jongeren en het gebeurt wel vaak dat er jongeren zijn die terugkomen. Elke week zijn er wel weer nieuwe jongeren bij die zich registreren op Arktos en dan staan die bij ons in het systeem voor de verzekering.

B: Dus ze moeten zich aanmelden vooraleer ze komen?

G: Pakt één per week

Bo stagiair: Ja één à twee per week

G: We hebben een aantal regels die beneden omhoog hangen, als er nieuwe jongeren komen is het belangrijk dat ze geregistreerd zijn voor het landelijk decreet. Dat is om subsidies te krijgen. We zeggen dat ook tegen hun, dan zijn ze verzekerd wanneer ze bijvoorbeeld hun been breken ofzo zijn ze via ons verzekerd. Maar natuurlijk werk ik voor stad Diest, dat zijn de mensen die mij geld geven om hier ne voltijdse te draaien. Op het einde van het jaar moet ik kunnen aantonen aan de stad Diest hoeveel jongeren ik heb bereikt. Daarvoor is dat systeem dus belangrijk.

De andere groepen, zoals Missing Link is een vast groepje. Die jongeren worden door het OCMW aangemeld. Dat is een project samen met de VDAB. Het OCMW verwacht dus dat de jongeren aanwezig zijn.

B: Dus zij zijn verplicht om te komen?

G: Die zijn een beetje verplicht ja. Hun leefloon hangt hier ook van af. De Okan mannekes zijn wekelijks wel dezelfde die terugkeren. Soms komt daar dan ook wel eens een nieuwe bij.

Bo stagiair: Max 2 per week, denk ik.

G: En dan die andere dingen die we doen, zoals die weerbaarheidstrainingen. Die gebeuren met geld van onderwijs, dus dat wordt geregeld via de scholen. Dat zijn vier sessies die de jongeren moeten volgen.

B: Zijn dat kinderen die anders geschorst worden?

G: Geschorst worden niet, maar het is wel nodig dat ze die vier namiddagen bij ons langs komen, dat is wettig afgesproken met de school.

B: Dan de volgende vraag is of de jongeren blijven plakken, of dat ze maar voor even komen?
Bo stagiair: Woensdag meestal wel!

G: Er zijn er inderdaad een heel aantal die van 13 tot 18u blijven.

Bo stagiair: Ja, maar er zijn er ook veel die binnen-buiten gaan, die dan bijvoorbeeld een halfuurtje naar de Mc Donalds gaan en dan weer terug komen.
G: En in principe die Okan mannekes, daarmee hebben we afspraken gemaakt. Dat als ze komen, ze ook moeten blijven. Vorige week was dat wel niet echt het geval..

Bo stagiair: Ja...

G: Sommigen mogen ook niet lang blijven van hun ouders. Die doen dan het eerste uur activiteit mee en gaan daarna met de bus naar huis. Dus dat is een beetje een andere structuur.
Bij Missing link is het elke donderdag van half 1 tot half 5. Die jongeren zijn verplicht om te blijven.

B: Oké ja; de volgende vraag is of er voorbeelden zijn van jongeren die zich door jullie werking zichtbaar hebben ontplooid?

G: Euhm, er zijn er een aantal die wat meer verantwoordelijkheid nemen binnen Wa Diest. Shana is iemand die ooit bij Arktos zat, in Aarschot. Die vond dat toen heel chic wat ze deden voor de jongeren en die wou iets terugdoen voor de jongeren. Zij is nu mee verantwoordelijk en probeert het goeie voorbeeld te geven. Ze wil graag een luisterend oor bieden voor jongeren met problemen.

Armando is iemand die nu samen met mij bij Missing Link verantwoordelijke is. Hij heeft altijd aan aangegeven dat hij iets in de sociale sector wilde doen. En Armando is hierdoor mijn nieuwe vaste vrijwilliger op vrijdag. Hij begeleidt ook mee de Okan workshops. Hij is dus echt iemand die via de werking is doorgegroeid. Dat past ook volledig in zijn plan op lange termijn om werk te zoeken. Dus dat zijn twee voorbeelden.

De Jonas dat is ook een jongere uit Wa Diest. Wij doen vaak evenementjes waar ik wat jongeren meeneem, om bijvoorbeeld ergens te gaan tappen. Of opbouwen en afbreken van evenementen. Dat is ook een vrijwilliger nu.

B: Oké ja, dus ze geraken wel gemotiveerd?

G: We hebben vorig jaar bijvoorbeeld Arkcross gedaan en dan merken we dat er heel wat jongeren zijn die zich een hele dag inzetten om te helpen..

B: Ja, dus ze engageren zich wel! Komen er veel vragen van jongeren en durven ze contact opnemen?

G: Ja en nee, dat gebeurt soms wel, maar echte één op één gesprekken zijn er niet zo vaak. Ik heb de indruk dat Shana, onze vrijwilliger, dat wel kan..

B: Omdat zij korter bij de jongeren staat?

G: Ja vooral bij meisjes staat zij korter, dan mezelf of Bo. Het gebeurt wel dat jongeren soms naar mij toe komen en vragen om even te praten omdat er bijvoorbeeld thuis weer ambras is, of dat ze met school worstelen.. Dat gebeurt dus wel, maar niet zo heel veel.
We werken wel samen met het Jac en sturen ook regelmatig jongeren door. De Missing Link is anders, daar zijn we een jaar lang 1 op 1 met hen bezig, dus daar wordt meer gesproken.

Bo stagiair: Ja die praten veel, allez ja, die zeggen heel veel. Ze zullen zeker laten merken als er iets is dat hen dwars zit.

B: Doen jullie ook avondactiviteiten?

G: Nee, dat hebben we nog niet gedaan, maar soms zijn er wel evenementjes waar we jongeren mee naartoe nemen. Als er jongeren een idee hebben mogen ze dat voorstellen en dan werken we dat samen met hen uit. Het zit dus niet vast in ons aanbod.

B: Zoeken de jongeren soms afzondering, of zitten ze meestal in groep?

G: Ja die jongeren zijn eigenlijk altijd in groep bezig. Er zijn veel kleinere sub-groepjes..

B: En bijvoorbeeld studiecellen of kleinere zithoekjes.. kan dat nuttig zijn?

G: We hebben dat idee gehad, omdat we hier wel over kleine kamertjes beschikken, maar het is teveel werk om ze op te knappen. We hebben twee laptops gekregen en die gebruiken we wel voor Missing Link. Dan zonderen de jongeren zich wel af om jobs te zoeken, te studeren voor hun rij examen, etc..

B: Ik kan me voorstellen dat het niet gemakkelijk is om te studeren als het thuis niet rustig is.

G: Ja, maar echt huiswerk maken zit er met die mannekes van Wa Diest niet in.

Bo stagiair: Het zou zeker wel kunnen.

G: Ja dat wel, maar als we hen een laptop zouden geven zouden ze de hele tijd aan het gamen zijn waarschijnlijk..

B: Zijn er overeenkomsten tussen de jongeren of zijn ze totaal verschillend?

G: Wat bedoel je met overeenkomsten? Allochtoon?

B: Niet perse, als dat een overeenkomst is wel, maar dat kan op alle niveaus zijn.

G: Er zijn er veel bij die wiet smoren, waarvan we dat ook weten. Muziek is wel eigenlijk een gemeenschappelijk kenmerk. Voornamelijk rap en Hip-Hop. Ook veel komen hier om gratis te poolen en te snookeren. We hebben ook al eens een Hip-Hopper laten komen en dan zijn we samen in de loods vanalles zelf gaan opnemen in de repetitieboxen.

Is er nog iets Bo?

Bo stagiair: Sigaretjes roken buiten..

G: Ze weten wel dat dat bij ons niet mag, en daar houden ze zich ook wel echt aan. Er zijn er ook wel veel die met auto's en brommerkes enzo bezig zijn. Die Arkcross van vorig jaar was ook met 50cc brommers.

B: Hoe groot zijn de groepen waarin jullie werken, maar dat heb je daarnet al goed uitgelegd natuurlijk..

G: Welja, dus onze Wa Diest groep varieert tussen de 20 en 70 personen. De Okan mannekes zijn meestal tussen de 25 en de 30 per week..

B: Amai dat is veel vind ik, ik verschiet daarvan.

G: Ja dat wel. De jongeren van Missing Link zijn momenteel met een groepje van 6. En soms komen er nog een stuk of 4 bij.

B: Zien de jongeren jullie als vriend, of is er een duidelijke hiërarchie?

G: Ja ik denk dat het voor u, Bo, wat moeilijker is, maar mij zien ze zeker niet echt als vriend. Ik heb een goeie klik met hen, ik kan er mee lachen en zeveren, maar echt een vriend noemen ze mij niet.

Bo stagiair: Bij mij hebben ze dat wel al een paar keer gezegd, 'we zien u als een kameraad'. En dan probeer ik wel een lijn te trekken.

G: En de mannekes van Wa Diest zijn een pak jonger, die zullen mij nooit echt als vriend zien. Ik ga natuurlijk wel regelmatig op café en als daar jongeren zijn zullen ze wel iets komen zeggen en een hand geven.

B: Wat zou er voor jullie nog aanwezig moeten zijn in de citadel?

Bo stagiair: Als ze zouden mogen kiezen... Hm..

G: Ja ik zit met Arktos ook in de kwartiermarij, heb je daar al van gehoord?

B: Ja daar heeft Laurenz me al over verteld!

G: Ja dus we zitten hier met verschillende verenigingen samen en hebben momenteel onze eigen ruimtes gekregen, we hebben dus veel plaats nodig. Praktische dingen zijn een beamer, een scherm.. Of bijvoorbeeld tafels en stoelen, dat hebben we hier ook echt tekort.

B: Oké heel erg bedankt!!

Bijlage 2. Enquête jongeren Arktos

Voor de enquête heb ik mij gebaseerd op de goed-gevoel vragenlijst van Autisme centraal. Geraadpleegd van: <http://www.autismecentraal.com/public/shop-next.asp?lang=NL&pid=0&cat=3&ID=109>
Er hebben 13 jongeren deelgenomen aan de enquête, waarvan er sommigen de vragenlijst niet hebben afgewerkt.

24 maart 2019 in de Officiersgebouwen op de Citadel van Diest

Intro tekst

Deze lijst bevat allerlei vragen die een mens een goed gevoel kunnen geven. Uiteraard is iedereen verschillend. Wat voor de ene aangenaam is, is voor de andere misschien net onaangenaam. Hieronder kan je aanduiden in welke mate allerlei zaken jou een goed gevoel geven.

2: Dit geeft me een heel goed gevoel
1: Dit geeft me een goed gevoel
0: Dit geeft me geen goed gevoel of hier voel ik nietsbij
NW: Dit weet ik niet

	2	1	0		WN
Sensorische factoren					
Bepaald licht nl:	6	1	1		1
Rumoerigheid	4	4	3		1
Stilte	2	4	6		
Bepaalde geuren nl:	4		1		4
Bepaalde materialen nl:	4		1		4
Warmte	9	3	1		
Koude	2	1	9		1
Zachte materialen	9	3			1
Harde materialen	4	5	2		1
Communicatie					
Kunnen praten met iemand	7	3	2		
Aangesproken worden	4	7	1		
Humor (welke?)	5	5			1
Een telefoongesprek		2	9		1
Het invullen van vragenlijsten zoals deze	2	4	3		2
Overgangen					
Nieuwe activiteiten	4	3	3		1
Nieuwe mensen	2	6	2		1
Naar school/werk gaan	2	1	7		1
Pauzes	6	3	2		
Naar huis gaan	4	3	5		
Gaan slapen	7	3	2		

Zon, neon, niet fel, kleuren

Natuur, fris
Kussens, hout, gras, zetels

Sarcasme, Van Peel, Goede,

Activiteiten					
Workshops	3	3	3		2
Lange activiteiten	3	2	4		2
Korte activiteiten	2	5	2		2
Veel variatie in de activiteiten	3	3	3		2
Mogen kiezen tussen activiteiten	3	5	2		1
Avondactiviteiten	5	4	2		1
Activiteiten					
Workshops	3	3	3		2
Lange activiteiten	3	2	4		2
Korte activiteiten	2	5	2		2
Veel variatie in de activiteiten	3	3	3		2
Mogen kiezen tussen activiteiten	3	5	2		1
Avondactiviteiten	5	4	2		1

Aanvullende vragen:

Zijn er bepaalde voorwerpen die jou een goed gevoel geven? Of dieren? of mensen? Noteer ze hieronder:

mijn klekske, honden, goede vrienden, wit, wijven, drugs, fuif
 " " " " " "
 gezelschapspel, familie, mijn ravetas

Zijn er bepaalde gedachtes of ideeën die jou een goed gevoel geven? Misschien herinneringen aan een bepaald moment? Noteer ze hieronder:

geld, feesten, wit, zomer, warm, vakantie, feestjes, sneeuw, kerstmis,
 familie en vrienden, raver, maten, zhere momenten

Zijn er bepaalde plekken die jou een goed gevoel geven? Noteer ze hieronder:

Gloed de Sted, vijven, raver, feestjes, wit, buiten chillen, buiten
 parken, Zwembad, pleintjes, authenticiteit, moderne plaatsen,
 musea, de Zee, feestzalen, chillplekken

Nog andere dingen waar je aan denkt die jou goed doen voelen mag je hieronder noteren of tekenen:

geld, wit, raker, reuken, vrienden, feesten

Rustige plaatsen, gras, terras, kampvuur, feestjes, park
 - (ik wil een don't fuif organiseren)